

IZMIŠLJENI JEZICI U POPULARNOJ KULTURI: ARTLANG I DISTOPIJA

Županović, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:087893>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZMIŠLJENI JEZICI U POPULARNOJ KULTURI:
***ARTLANG* I DISTOPIJA**

DIPLOMSKI RAD

IVANA ŽUPANOVIĆ

Split, 2021.

Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost / Engleski jezik i književnost

DIPLOMSKI RAD

IZMIŠLJENI JEZICI U POPULARNOJ KULTURI:
ARTLANG I DISTOPIJA

MENTORICA:

izv. prof. dr. sc. Jagoda Granić

STUDENTICA:

Ivana Županović

Split, rujan 2021.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJEST IZMIŠLJENIH JEZIKA	2
2.1. Kako se izmišljeni jezik našao u popularnoj kulturi	10
2.2. Tolkien i <i>artlang</i>	20
3. DISTOPIJSKA FIKCIJA	35
3.1. Novogovor	36
3.1.1. Načela novogovora	40
3.1.2. <i>Od 4. travnja 1984. do 2050.</i>	45
3.2. Nadsat	48
3.2.2. <i>Riječi nadsata</i>	49
3.2.2. <i>Nadsat kao antijezik</i>	57
4. TREĆIĆKI JEZIK	60
5. MOGU LI IZMIŠLJENI JEZICI OPSTATI?	65
6. ZAKLJUČAK	68
Sažetak	70
<i>Summary</i>	71
Literatura	72

1. UVOD

Umjetni, konstruirani ili izmišljeni jezici jesu jezici koje je svjesno izmislila grupa ljudi ili jedan pojedinac (Peterson 2015: 25). Riječ je o potpunim jezičnim sistemima koje je izumitelj jezika napisao za specifičnu potrebu te je on i prva osoba koja može govoriti taj jezik. Izumitelj jezika kontrolira jezik te je za stvaranje jezika potrebno planiranje (Gobbo 2005: 45).

Postoje razni razlozi stvaranja izmišljenih jezika, a jedan od njih je stvaranje s estetskom svrhom, odnosno stvaranje realističnog svijeta. Tako postoji klingonski, jezik izvanzemaljskih Klingonaca, koji pripada svijetu znanstvene fantastike. Sličan je jezik u svijetu fantastike, a naziva se dothraki, jezik ratničkih nomada Dothrakija.

U svijetu fantastike postoje i Tolkienovi jezici, od kojih su najpoznatiji i najrazvijeniji sindarin i quenyja, koji čine početak *artlanga*, odnosno umjetničkog jezika ili podvrste izmišljenih jezika, specifične za popularnu kulturu.

Umjetnički jezici nisu dostupni samo u fantastici i znanstvenoj fantastici već i u distopijskoj fikciji, a predstavnici su nadsat i novogovor kao izmišljeni govori tinejdžera i totalitarnog režima.

Ovaj rad obuhvatit će povijest izmišljenog jezika, od prvih pokušaja izmišljanja jezika do dolaska umjetničkog jezika u svijet popularne kulture, te će se pobliže sagledati klingonski, dothraki i Tolkienovi jezici. Također će biti riječi o distopiji i jezicima pa će se prikazati novogovor i dva umjetnička jezika nadsata i njihov značaj za popularnu kulturu. Poblje ćemo se upoznat s jednim hrvatskim umjetničkim jezikom otoka Trećića (trećićki). Na kraju će se problematizirati budućnost umjetničkog jezika. U tom dijelu upoznat ćemo se s jezikom dovahzul i objasniti će se *conlanging*.

Dakako, ključno je pitanje mogu li izmišljeni jezici uopće opstati i kakva je njihova sudbina u izvanlingvističkom kontekstu koji se tako brzo mijenja, posebno u znanstvenoj fantastici.

2. POVIJEST IZMIŠLJENOG JEZIKA

Jezik je za neke ljude jedan od najvećih izuma čovječanstva. Međutim, jezik se ne može nazvati izumom jer on nije izumljen. Ako bi jezik gledali kao izum, on bi trebao imati plan, nacrt i dizajn, ali ga, naravno, nema. Prirodni se jezik "rađa", nastaje prirodnim putem (Okrent 2009: 4-5).

Bez obzira na status prirodnog jezika (je li još uvijek u upotrebi ili je izumro), prirodni jezik postoji u svijetu, on je stvaran. Suprotnost prirodnom jeziku jest umjetni ili izmišljeni jezik, koji usprkos svom nazivu postoji i u stvarnom svijetu (Peterson 2015: 26).

Iako se prirodni jezik ne može sagledati kao izum, izmišljeni jezik može jer za njegovo postojanje potrebni su planovi, vrijeme i ambicija. To se može vidjeti u povijesti stvaranja jezika, koja sadrži preko 900 izmišljenih jezika nastalih u posljednjih 900 godina (Okrent 2009: 10).

Prvi zabilježeni izmišljeni jezik jest *lingua ignota*. Jezik se pojavio u 12. stoljeću, a izmislila ga je njemačka časna sestra Hildegard von Bingen. Iako je namjena jezika nepoznata, *lingua ignota* jest jezik čije su riječi organizirane u kategorije i ima poneke strukturalne odnose među riječima. To upućuje na činjenicu kako je jezik namjerno planiran. Jezik sadrži imenice, a jedna od njih je *arrenzenpholianz*, što znači 'nadbiskup' (riječ je o složenici, nad+biskup) (Okrent 2009: 11).

U samim počecima izmišljenih jezika svrha njihove izgradnje bila je stvaranje poboljšane verzije prirodnih jezika, verzije bez ikakvih pogrešaka u dizajnu. Povijest izmišljenih jezika bila je prepuna pokušaja i promašaja, te su se mnogi namučili u nadi kako će baš njihov jezik postati onaj savršeni (Okrent 2009: 12).

Tako je, primjerice, Ben Prist, izumitelj jezika vela, smatrao da svi ignoriraju njegov jezik i krivnju je svalio na antiaustrijsku teoriju zavjere.¹ Još jedan neobičan primjer dolazi iz 19. stoljeća, točnije iz 1839. godine kad je Joseph Schipfer pokušao predstaviti svoj jezik *communicationssprache*. Schipfer je bio bogati zemljovlasnik koji je promovirao svoj jezik tako da je predložio prevenciju preuranjenih ukopa ljudi² i izgradnju mrtvačnica u manjim

¹ "Why aren't we allowed to have the easiest language possible?" He complains. "A child can go to a library and pick-up a book on pornography. Why can't a grown-up person pick-up a book on the easiest language possible? Is this democracy? Is this human? Where are our human rights?" (...) "What is going to be prohibited next: best soup, best cakes, best clothes, best cars, or what?" (Okrent 2009: 13)

² Jedan od učestalih problema 19. stoljeća. (Okrent 2009: 12)

selima. Promocija jezika nije bila uspješna, te *communicationssprache* nikad nije doživio uspjeh (Okrent 2009: 12-13).

Jezik se s vremenom mijenja, a kako se jezik mijenja tako se mijenja i percepcija ljudi o jeziku. Vrijeme utječe na prirodne jezike, ali i na izmišljene jezike (Okrent 2009: 17).

Tako se izmišljeni jezici mogu podijeliti na *a priori* i *a posteriori* jezike. *A priori* se odnosi na jezike čija gramatika i vokabular nisu bazirani na postojećim jezicima. Takvi jezici nazivaju se i filozofski jezici (Peterson 2015: 28).

Jedan je od primjera filozofskog jezika *univerzalni jezik* koji je osmislio John Wilkins. Prva verzija jezika izgorjela je u velikom londonskom požaru 1666. godine, a drugu verziju predstavio je dvije godine nakon požara. Svi su njegov jezik smatrali remek-djelom. Kralj je izrazio želju da nauči jezik, a Robert Hook predložio je da *univerzalni jezik* postane jezikom svih znanstvenih otkrića. Newton, Locke i Leibniz, kao najveći filozofi i izumitelji 17. stoljeća, čitali su njegovu knjigu s velikim zanimanjem. Međutim, Wilkins 1672. godine umire, a s njime *univerzalni jezik* pada u zaborav. Naravno, postojali su i drugi filozofski jezici, sa sličnim ciljem, a to je stvaranje zajedničkog jezika koji će svi razumjeti³ (Okrent 2009: 26-27).

Filozofi i znanstvenici u 17. stoljeću vjerovali su kako je prirodni jezik smetnja i kako riječi ometaju razumijevanje stvari. Smatrali su da su koncepti jasni i univerzalni, dok su jezici dvoznačni i nesistematični. Zbog toga su nastojali osmisliti univerzalni jezik, gdje bi svaka riječ savršeno označavala koncepte (Okrent 2009: 29).

Te ideje kasnije se javljaju u obliku satire u djelu Jonathana Swifta pod nazivom *Gulliverova putovanja*. U djelu je filozofski jezik predstavljen u ideji da su riječi samo imena za stvari, prema tome likovi su morali nositi sve stvari na koje bi se mogli referirati i izvaditi ih iz svojih džepova. Time se želi ukazati na problem filozofskog jezika, a to je da postoji bezbroj koncepata i jednostavno je nemoguće naučiti sve riječi kako bismo izrekli određeni koncept (Okrent 2009: 30).

Nakon 17. stoljeća zanimanje za izmišljene jezike opada, a onda se u 19. stoljeću opet vraća na scenu zbog pojave tzv. pomoćnih jezika – esperanta i volapüka. Volapük je nastao 1880. godine, a na njemu je radio njemački redovnik Johann Martin Schleyer. Schleyer je 1878. godine putovao po višejezičnoj Austro-Ugarskoj, te je došao na ideju da stvori univerzalni jezik

³ Ideja za stvaranje univerzalnog jezika uvijek je bila prisutna u povijesti čovječanstva. Od biblijskih mitova o babilonskom tornju do filozofskih jezika, a kasnije i drugih izmišljenih jezika (poput internacionalnih pomoćnih jezika), ideja o savršenom univerzalnom jeziku oduvijek je bila izvor inspiracije (Adams 2011:17-18).

koji će služiti za komunikaciju govornika različitih jezika. Ime, kao i gramatika, te vokabular za volapük pojavili su se 1880. godine u *Sionsharfe*, časopisu koji je Schleyer objavljivao. Stvorio je jezik kao plan za univerzalni jezik za sve obrazovane ljude na cijelom svijetu (Adams 2011: 26-27).

Većina riječi preuzeta je iz engleskog i romanskih jezika (francuski i njemački), ali je korijen riječi u tolikoj mjeri modificiran da je gotovo neprepoznatljiv (Midgley i Everson 2012a). Primjerice, riječ *ruža* postaje *lol*, a *sab* označava pijesak (Sprague 1887: 102). Abeceda volapüka sastoji se od 27 grafema/slova (8 samoglasnika i 19 suglasnika): *a, ä, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, ö, p, r, s, t, u, ü, v, x, y, z*. Abeceda je gotovo identična engleskom sustavu, jedina je razlika što volapük nema *q, w*, već *ä, ö, ü* (Sprague 1887: 1).

Naglasak je gotovo uvijek na posljednjem slogu. Jedini su izuzetak slogovi koji imaju spojnicu (primjerice *no-li*, što znači 'zar nije?') (Sprague 1887: 2).

Volapük ima sljedeće vrste riječi: imenice, zamjenice, pridjeve, glagole, prijedloge, veznike i uzvike. Gramatičke su kategorije: broj, rod, padež, lice, stupnjevanje, glagolsko vrijeme, glagolski način, gramatički "glas" (aktiv ili pasiv). Imenice imaju rod, broj i padež. Zamjenice imaju rod, broj, padež i lice. Glagoli imaju rod, broj, vrijeme, način i "glas". Pridjevi i prilozi imaju stupnjevanje (Sprague 1887: 4).

U volapüku ne postoje članovi (kao što su u engleskom jeziku *a* i *the*), ipak ako je riječ stranog podrijetla, onda se koristi riječ *el* koja bi bila jednaka članu *the* (primjer *el Sputnik*) (Midgley i Everson 2012a).

Množina uvijek završava sufiksom *-s* (*mans* 'muškarci', *woms* 'žene', *obs* 'mi', *oms* 'oni') (Sprague 1887: 5).

Riječi koje završavaju sufiksom *-ik* jesu pridjevi (nastavak za komparativ je *-um*, a za superlativ *-ün*), riječi koje završavaju na *-o* su prilozi, a riječi koje završavaju na *-ön* glagolski su infinitivi. Drugi glagolski oblici jesu pasiv (*p-*), sadašnje svršeno vrijeme (*e-*), imperfekt (*ä*), pluskvamperfekt (*i-*), futur (*o-*), futur II. (*u-*), futur prošli (*ö-*), futur u pluskvamperfektu (*ü-*), infinitiv (*-ön*), imperativ (*-öd*), optativ (*-ös*), kondicional (*-öv*), particip (*-öl*), subjunktiv (*-la*) (Midgley i Everson 2012c). Sufiks *-an* označava članove društva, zemlje, zanimanja, filozofije i ostalih disciplina (primjer *büsidan* 'biznismen'). Imenice uvijek započinju i završavaju suglasnikom (*flen* 'prijatelj', *sol* 'sunce', *flor* 'cvijeće') (Midgley i Everson 2012b).

Volapük je došao od riječi *vol*, što znači 'svijet' (*vola* je genitiv riječi *vol*) i *pük*, što znači 'govor' te se tako dobiva riječ u značenju *svjetski jezik* odnosno volapük (Post 1890: 27).

Volapük je velikom brzinom privlačio govornike i do 1889. bilo je oko 1000 pojedinaca koji su izvrsno poznavali jezik te su postali učitelji volapüka. Postojalo je i 268 klubova volapüka, te iako su govornici volapüka uglavnom živjeli u središnjoj Europi, klubovi su se mogli naći i u udaljenijim lokacijama poput Cape Towna, Melbournea, Buenos Airesa, i drugih gradova (Adams 2011: 29).

Unutarnja prepiranja polako su ukazivala na usporavanje, a onda i u konačnici na krah volapüka. August Kerckhoffs, direktor Volapük Akademije (*kadem volapüka*), htio je uvesti promjene u jeziku, dok je Schleyer koristio svoju moć zabrane ikakvih promjena. To je bilo najvidljivije kad je Kerckhoffs najavio treći kongres volapüka u Parizu 1889. godine, a Schleyer je proglasio kongres i sve njihove odluke nevažećim. Volapük je velikom brzinom stekao svoju popularnost, ali zbog razdora i neslaganja čelnih ljudi, svoju popularnost i važnost ubrzo gubi. Tako je do Schleyerove smrti 1911. godine posljednji volapükov klub, kao i sam jezik, ugašen (Adams 2011: 31).

Arie de Jong 1921. počinje reviziju volapüka, pa je volapük kao pokret još i danas prisutan. Iako je broj govornika malen, volapük nastavlja prelaziti jezične granice (Adams 2011: 31).

Esperanto dolazi na scenu kao volapükov rival. Izmislio ga je Lazarus Ludwig Zamenhof 1887. godine. Zamenhofov otac, prije nastajanja esperanta, zabranio mu je da se bavi "lingvističkom fantazijom" te mu je čak spalio i materijale ranijih pokušaja stvaranja novog jezika. Zamenhof je 1888. godine objavio malu knjigu na ruskom jeziku koja je sadržavala gramatiku i vokabular njegova jezika *lingvo internacia*, pod pseudonimom Doktoro Esperanto ('onaj koji se nada'). Ta publikacija bila je veliki korak za Zamenhofa, a njegov se pseudonim kasnije koristi za naziv jezika_ esperanta (Adams 2011: 32-33).

Abeceda esperanta sastoji se od 28 grafema/slova: *a, b, c, ĉ, d, e, f, g, ĝ, h, ĥ, i, j, ĵ, k, l, m, n, o, p, r, s, ŝ, t, u, ŭ, v, z*. Riječi se uvijek izgovaraju onako kako su napisane. Naglasak je uvijek na predzadnjem slogu (*tá-blo, a-grá-bla, sus-pék-ti*) (Kellerman 1910: 1).

U esperantu postoji određeni član *la* (ekvivalent engleskom *the*): *la knabo* 'dječak, *la tablo* 'stol,' *la pomo* 'jabuka'. Imenice uvijek završavaju s *-o* (množina se dobiva dodavanjem *-j*; *pomoj* 'jabuke'), pridjevi završavaju nastavkom 'a' (*flava* 'žuto/a/i'), komparativ završava

nastavkom *-pli*, a superlativ *-plej*. Prilozi završavaju nastavkom *-e*, a inifinitiv nastavkom *-i*. Glagoli u sadašnjosti završavaju na *-as*, u prošlosti završavaju na *-is*, a u budućem vremenu *-os* (primjerice, glagol *spavati* glasi *dormas/dormis/dormos*). Kondicionali završavaju nastavkom *-us*, a imperativi nastavkom *-u* (Kellerman 1910: 2-5).

Jes označava 'da', *ne* označava 'ne'. To se može vidjeti u primjerima.

La domo estas blanka, ne verda. 'Kuća je bijela, ne zelena.'

Jes, la domo estas blanka 'Da, kuća je bijela' (Kellerman 1910: 27).

Kao i kod volapüka, u esperantu postoji sufiks (*-ist-*) kojim se označava zanimanje ili društveni status (*floristo* 'cvjećar', *okulisto* 'okulist') (Kellerman 1910: 128).

Zamenhofova ideja bila je stvaranje internacionalnog pomoćnog jezika koji nije trebao biti samo njegov produkt. Za razliku od Schleyera, Zamenhof nije htio biti onaj koji ima moć nad samim jezikom, već je želio da se jezik prirodno mijenja. On je bio inicijator, a ne kreator esperanta, te je izjavio kako pravo na mijenjanje i upotrebu esperanta, kao jezika, imaju svi. Za razliku od volapüka, zajednice esperanta još uvijek postoje te su govornici esperanta rasprostranjeni po svim kontinentima⁴ (Adams 2011: 37-38).

Nakon pomoćnih jezika javlja se grupa izmišljenih jezika, poznatija kao logički jezici. Riječ je o jezicima čija je gramatika utemeljena na logici, a najpoznatiji je logički jezik **loglan**. Loglan je kreiran jer je trebao služiti za testiranje Whorfove hipoteze (Libert 2018).

Naime, Whorf je počeo stvarati svoju ideju o vezi jezika i misli kad je napravio gramatički opis hopija. Hopi je sjevernoameričko-indijanski jezik juto-astečke obitelji, govore ga Hopi, stanovnici sjeveroistočne Arizone. Whorf je shvatio kako zna napraviti množinu riječi, ali ne zna kako ih koristiti te kako kategorija množine u hopiju nije ista kao i u engleskom, francuskom ili njemačkom jeziku. Primjerice, dan nema množinu u hopiju jer dani prolaze jedan za drugim, oni nisu okupljeni u ciljane grupe koje se mogu promatrati odjednom⁵ (Okrent 2009: 204).

Whorf je to zapažanje povezao s drugim obilježjima jezika koji su ukazivali na to da Hopi ne doživljavaju vrijeme isto kao i govornici SAE-a (*Standard Average European*) jezika (Okrent 2009: 205).

⁴ Tako i u Hrvatskoj postoji Hrvatski savez za esperanto (2008): <https://www.esperanto.hr/>

⁵ To je kriterij za množinu u jeziku hopi (Okrent 2009: 204).

Hopiji nemaju ekvivalent riječi *vrijeme*, već koriste riječi koje se odnose na:

1. trajanje vremena – 'dok nešto traje' (*àasavo*), 'toliko dugo' (*pàasa*), 'ovoliko dugo' (*yàasa*), 'za kratak ili neodređen period' (*hiisavo*), 'za dugo' (*wuuyavo*, *haq*)
2. vremensku točku – 'tada' (*pàasat*), 'u, to' (*yàasat*), 'u isto, kao' (*àasat*)
3. sat – *pahàntawa*
4. priliku – *hisat*, *yeni*
5. odgovarajuće vrijeme – *qeniptsi*, *àasatti*
6. imati vremena za nešto – *aw nànaptsiwta* (Hill i sur. 1998: 854)

Na temelju svojih zapažanja Whorf je zaključio kako hopi ne sadrži riječi, gramatičke oblike, konstrukcije ili izraze koje se izravno odnose na vrijeme, niti na prošlost, sadašnjost ili budućnost⁶ (Whorf 1956: 57).

Postavlja se pitanje odražava li drugačija kategorizacija stvari u jeziku, drugačiji način kategoriziranja stvari u svijetu? Svoj odgovor Whorf nikad nije dobio jer je umro 1941. Ostavio je mnogobrojne članke o toj tematici koji su poslužili kao osnova za ono što će se kasnije nazivati Sapir-Whorfova hipoteza⁷ (Okrent 2009: 205).

Kako se znanstveno mogla dokazati Sapir-Whorfovu hipotezu? Okrent (2009: 206) primjerom ilustrira dvojbe koje su se pojavile 1953. godine. Zamislite da uspoređujete dvije skupine govornika različitih jezika i pronađete razlike između tih dviju grupa. Kako možete ustvrditi da jezik uzrokuje te razlike? Možda je razlika u kulturama. Tako je moguće da kulture oblikuju jezik, a ne obrnuto. Svaki je jezik vezan za kulturu, i ne mogu se odvojiti jedno od drugog. Taj problem pojavio se na konferenciji za Whorfovu hipotezu 1953. godine. Kasnije je objavljena u knjizi pod nazivom *Jezik u kulturi*, koja je ubrzo pobudila zanimanje za jezik i ljudsko ponašanje (Okrent 2009: 206).

⁶ *After long and careful study and analysis, the Hopi language is seen to contain no words, grammatical forms, constructions or expressions that refer directly to what we call time, or to past, present, or future, or to enduring or lasting, or to motion as kinematic rather than dynamic (...) or that even refer to space in such a way as to exclude that element of extension or existence that we call time and so by implication leave a residue that could be referred to as time. Hence, the Hopi language contains no reference to time, either explicit or implicit.* (Whorf 1956: 57-58).

⁷ Jezik determinira kako će govornik percipirati svijet oko sebe. Upravo, zbog toga jezik pomaže govorniku formirati njegovo mišljenje (Wardhaugh 2006: 225). Hipoteza je svoje ime dobila po američkim lingvistima Edwardu Sapiru i Benjaminu Lee Whorfu. Kao što je Whorf uočio jezične razlike i percepciju stvarnosti u hopiju, tako je Sapir uočio razliku u indijskom jeziku nutka. Rečenica poput *Kamen pada*. bila bi razumljiva jezicima SAE-a, ali ne i govornicima jezika nutka. Prvi element odgovara procesu kretanja ili pozicije kamena ili predmeta nalik kamenu, a drugi element izražava smjer kretanja. Rečenica *Kamen pada* (*The stone falls.*) u jeziku nutka postaje slična rečenici *Kameni dolje*. (*It stones down.*). Nutke nemaju problema s opisivanjem pada kamena, međutim nemaju glagol koji je ekvivalentan riječi *pasti* (*fall*). To znači da govornici govore o istom iskustvu, ali je jezična konceptualizacija iskustva različita (Sapir 1924: 155).

Sociolog James Cooke Brown odlučio je testirati Sapir-Whorfovu hipotezu tako da je htio pokazati konstrukciju manjeg modela jezika, čija je gramatika posuđena iz pravila moderne logike i koju su učili pripadnici različitih nacionalnosti (u laboratorijskom okruženju pod kontroliranim uvjetima). Taj mali jezični model kasnije postaje loglan (logički jezik), projekt kojim će se Brown baviti do kraja svog života. Taj će se projekt razvijati tako da se može koristiti u originalnoj poeziji, u prijevodu djela poput *Alise u zemlji čudesa*, pa čak i u bračnoj prosidbi (Okrent 2009: 206-207).

Loglan se kao jezik prvi put javlja u časopisu *Scientific American*. U poslijeutopijskom⁸ i poslijeratnom svijetu bilo je nevjerojatno da poznati časopis shvati izmišljeni jezik kao ozbiljnu temu i posveti mu čak deset stranica. Brown je pronašao način kako izum jezika predstaviti kao svoju kreaciju. Nije tvrdio kako će njegov jezik zaustaviti rat i spasiti svijet, već ga je predstavio kao instrument testiranja određene hipoteze (Okrent 2009: 208).

Brownova ideja bila je da logičke oblike napravi govorljivima. To je pokušao napraviti tako da prijevod bude cjelovit i neovisan o gramatici engleskog ili bilo kojeg drugog jezika⁹ (Okrent 2009: 211).

Općenita i prosječna prosudba javnosti bila je da je loglang zanimljiv, fascinantna i marljivo izveden hobi, što znači da mu nisu pridavali veliku važnost. Brown nije bio zadovoljan time da se njegov trud svede na hobi (Okrent 2009: 218).

Kasnije okuplja volontere i objavljuje časopis *Loglanist* koji naposljetku propada zbog Brownove pohlepe i opsesije. Nakon kraćeg vremena Brown pokreće proces za zaštitu autorskih prava nad svim dijelovima jezika loglana. Nije htio da itko mijenja njegov jezik. Međutim, grupa Loglanista pokrenula je zaseban projekt i iz toga je nastao lojban (Okrent 2009: 221).

Lojban je logički jezik koji slični programskom kodu, odnosno ako se napiše pogrešna funkcija ili se izostave vitičaste zgrade, on ne funkcionira. U programu se može provjeriti radi li funkcija ili ne, ali pitanje je kako znati je li ono što govorimo na lojbanu točno ili nije. Naime

⁸ Loglan se pojavio nakon jezika utopijske fikcije (Okrent 2009: 208).

⁹ Primjer:

Radaku da kangu u da blanu.

All-x-that x dog if-then x blue.

All dogs are blue. (Okrent 2009: 212)

.postoji *online*-prevoditelj s lojbana na engleski, gdje se može pogledati je li izrečena konstrukcija točna (Okrent 2009: 236).

Gramatika lojbana pokušava izbjeći dvosmislenost, odnosno da svaka riječ ima svoju gramatičku interpretaciju. *Bridi* je osnovni koncept, odnosno funkcija lojbana koja prikazuje odnos među argumentima, *sumti*. *Bridi* je ekvivalent predikativu, a *sumti* argumentu (Cowan 1997: 16).

Tako se, primjerice, može konstruirati predikativ *is-a-cat*, funkcija koja govori što je, a što nije mačka. Formula: $is-a-cat(garfield) \wedge \neg is-a-cat(jon)$ označava da je Garfield mačka, a John nije (\wedge označava i, \neg označava ne). Uz predikativ se mogu graditi i ostali argumenti, primjerice, $sees(x,y)$ izražava da x gleda y. Te ideje mogu se graditi u varijable koje izražavaju kompliciranije koncepte. Primjerice, ako Garfield vidi mačku, ali se ne zna ime mačke, onda se to može izraziti u formuli: $sees(garfield,x) \wedge is-a-cat(x)$ (Ritter 2015).

Lojban koristi sistem predikativne logike, ali sadrži sistem za izgovaranje tih formula. Umjesto prethodnog *is-a-cat (that-thing)*, koristi se riječ *ta* (koja označava tu stvar ili *that-thing*), a predikativ *is-a-cat* izražava se riječju *mlatu*. Što znači da *ta mlatu* označava 'To je mačka'. Primjer 'x vidi y' ili 'Garfield vidi Johna.', izražava se formulom *la garfild viska la djan*. Ako se želi reći 'Garfield vidi mačku' onda se koristi formula *la garfild viska lo mlatu*. *Lo mlatu* označava stvar koja je mačka (*the thing such that it is a cat*). Ako se, primjerice, vidi (*viska*) nešto neodređeno, onda se koristi *zo'e*. Tako se rečenica 'Garfield vidi nešto neodređeno.' oblikuje kao *la garfild viska zo'e (ibid.)*

Lojban nije najbolje rješenje jer se ne razmišlja o logičkim značenjima nekih riječi. Primjerice, veznik *i (and)* može se izreći na 20 različitih načina na lojbanu. Čak i da se nauče mnogobrojna pravila koja se odnose na veznike (ako, ili, i...), tek bi se zagrebla površina jezika lojban. Čak i oni koji su ga pokušali naučiti, priznali su kako je uistinu težak¹⁰ (Okrent 2009: 233).

Kad jezik prestane biti skica i "padne u ruke" ljudi koji ga koriste, prestaje biti neutralan (*culture-free*). Tako su loglan i kasnije lojban razvili svoju kulturu. Naime, dobili su grupu ljudi koji dijele slične interese i razmišljaju na sličan način. Tako se može reći: da bi postao loglanist moraš razmišljati kao loglanist. Upravo zbog toga lojbanisti slijede Whorfovu hipotezu

¹⁰ *The language is specified to within an inch of its life. The reference grammar comes to over six hundred pages. This doesn't even include a dictionary. I read the whole thing – I swear I did. And I'll tell you, not only did I still not speak Lojban, but I started to lose my ability to comprehend English.* (Okrent 2009: 233)

neposrednije nego oni koji je pokušavaju interpretirati kao nešto što treba testirati (Okrent 2009: 250-252).

Danas, za razliku od prošlosti, izumitelji jezika ne moraju potrošiti svoju životnu ušteđevinu kako bi printali knjige o svojim jezicima, već ih mogu postaviti na *web*-stranice. Svoje ideje prenose na internet i tamo one pronalaze svoju publiku. Tako se, primjerice, mogu pronaći esperanto i lojban, koji putem *online*-foruma omogućavaju upotrebu i učenje jezika svima koji ga žele naučiti iz ugodnosti svog doma (Okrent 2009: 262-263).

Motivacija za stvaranja novih jezika mijenjala se iz stoljeća u stoljeće. Neki su stvoreni kako bi osigurali prestiž i slavu njihovu kreatoru, a neki su stvoreni za pomoć pri komunikaciji govornika različitih zajednica. U 20. stoljeću dolazi i do nove motivacije stvaranja izmišljenih jezika. Cilj takvog jezika nije ujediniti čovječanstvo, ni poboljšati um. On je prikladan za osobni ukus određene grupe ljudi koji su zavoľjeli taj jezik i formirali zajednicu koja je taj jezik "donijela" u život. Motivacija stvaranja novih jezika prelazi put od stvaranja univerzalnog jezika, koji bi donio slavu i prestiž njegovu kreatoru, do jezika koji se našao u popularnoj kulturi. Taj put započinje Tolkienovim radom (Okrent 2009: 263).

2.1. Kako se izmišljeni jezik našao u popularnoj kulturi?

Iako su ranija djela fantastike i satire sadržavala fragmente izmišljenog jezika, nijedan nije predstavljao jezik u pravom smislu riječi. Takvi jezici nisu stekli popularnost izvan korica knjige u kojoj su se nalazili te je proces njihova nastanaka i osmišljavanja bio slučajan i neplaniran (Peterson 2015: 19).

Primjeri se mogu naći u obliku fantastičnih putopisa (*traveller's tale*), gdje se spajaju fikcija i zbilja u obliku putovanja u daleke zemlje i upoznavanja nepoznatih ljudi od koji su neki stvarni, a drugi izmišljeni. Takve knjige su *Utopia* Thomasa Morea iz 1516. godine ili pak *Gulliverova putovanja* Jonathana Swifta iz 1726. godine (Fimi i Higgins 2017: 24).

"Prvi potpuni izmišljeni jezik javlja se kod J.R.R. Tolkiena, književnika i sveučilišnog profesora, koji je stvorio izmišljenu zemlju i nastanio je izmišljenim jezicima. Svoje jezike stvarao je zbog umjetničkih razloga, kako bi oživio svoje likove i smjestio ih u svijet u kojem žive. Tolkien je razumio kako jezik nije moguće odvojiti od kulture koja ga proizvodi, te kako taj jezik mora imati prostora u fiktivnom svijetu za svoj razvoj (Peterson 2015: 20).

Tako se može reći kako je pokret stvaranja umjetničkog jezika (*artlang*), kao podvrste izmišljenih jezika, započeo u 20. stoljeću. (Peterson 2015: 19) Najranija upotreba termina umjetničkog jezika (*art-language*) nastala je u eseju J.R.R. Tolkiena pod nazivom *Tajni porok*¹¹

Tolkien je naglasio kako umjetnički jezik nije prirodan jezik, niti pokušava biti prirodan jezik, već je tu kako bi pridonio vrijednosti fiktivnog djela (ponajviše u estetskoj vrijednosti i pojačavanju dojma stvorenog fiktivnog svijeta) (Peterson 2015: 20).

Koncept umjetničkog jezika za to doba bio je nov i ne toliko cijenjen, a tu je i činjenica kako su Tolkienova djela iz svijeta fantastike zasjenila njegov doprinos u povijesti kreiranja izmišljenih jezika. Bez obzira na to, važno je istaknuti kako je Tolkien otvorio vrata drugim izmišljenim jezicima da se probiju i dobiju svoje mjesto u popularnoj kulturi (Peterson 2015: 20).

Krajem 1960-ih rastuće političke i društvene tenzije reflektiraju se u izmišljenim jezicima, koji se pojavljuju u distopijskoj fikciji. Autori, kako bi predočili izmišljeni jezik u svojim djelima, ponajviše koriste Sapir-Worfovu hipotezu. Taj koncept koriste u kreiranju fiktivnog svijeta da bi reflektirali tip kulture koja je stvorena uz pomoć izmišljenog jezika. Takvi primjeri distopijskih djela jesu *1984*. Georgea Orwella, napisana 1947. godine i *Paklena naranča* Anthonyja Burgessa iz 1962. godine (Fimi i Higgins 2017: 25).

Koncem 20. stoljeća pa sve do danas izmišljeni jezici i kreiranje jezika proširili su se na nove medije, te su tako izmišljeni jezici prisutni u filmovima, serijama, videoigrama itd. Ujedno, pojavom interneta 1990-ih veliki broj izmišljenih jezika postaje dio *online*-zajednice¹² fanova koji uče, nadograđuju i koriste te jezike (Fimi i Higgins 2017: 26).

Tu se još može izdvojiti i 1974. godina kad je jezik paku kreiran za potrebe filma *Zemlja izgubljenih*. Jezik je osmislila UCLA lingvistica Victoria Fromkin, a taj je događaj značajan jer je prvi put u povijesti netko unajmljen da stvori (dizajnira) jezik. Ta se ideja kasnije ponavlja i proširuje, a najpoznatiji je primjer klingonski koji je osmišljen za filmski serijal *Zvezdane Staze* i dothraki za tv-seriju *Igra prijestolja* (Fimi i Higgins 2017: 26).

¹¹ *I might fling out the fact that for perfect construction of an art-language it is found necessary to construct at least in outline a mythology concomitant (...)if you construct your art-language, on chosen principles & in so far as you fix it, and courageously abide by your own rules, resisting the temptation of the supreme despot to alter them for the assistance of this or that technical object on any given occasion, so far you may write poetry of a sort.* (Tolkien 2016: 64-72)

¹² Neki od primjera su Klingonska akademija, odnosno Klingonski jezični institut: <https://www.kli.org/>), zajednica za Tolkienove jezike Ardalambion: <https://folk.uib.no/hnohf/index.html>, zajednica za Dothrakije: <https://dothraki.com/> itd.

Klingonski je službeni jezik izvanzemaljskih ratnika Klingonaca koji je konstruiran za filmski serijal *Zvezdane staze*¹³, a osmislio ga je američki lingvist Marc Okrand. Nekoliko klingonskih riječi pojavilo se u prva dva filma, a tek u trećem klingonski postaje jezik. Znajući da fanovi prate razvoj jezika, Okrand je razradio gramatiku u cijelosti i do najsitnijih detalja (Okrand 1992: 267-270).

Cilj je klingonskog da zvuči kao neljudski jezik i da krši poneka pravila koja se događaju u prirodnom jeziku. Tako je fonološki sustav osmišljen da zvuči "grubo", grleno i strano, te koristi red riječi objekt-predikat-subjekt, ali ne sadrži zvuke koje nisu korišteni u ljudskom jeziku (npr. režanje, lajanje) (Okrent 2009: 266).

Klingonski je jezik (*tlhIngan Hol*) službeni jezik klingonskog carstva. Neke riječi i fraze, poput pozdrava, ne postoje u klingonskom jeziku. Kad se dva Klingonca susretnu, njihov uobičajeni pozdrav sličan je rečenici *Što hoćeš?* (*nuqneH*). Klingonci nisu naviknuti na *small talk* kao što je pozdrav, pitanje *Kako si?* ili *Danas je lijepo vrijeme.*, već svoj razgovor započinju izražavanjem onog što hoće ili što im treba (Okrand 1992: 9)

Dobar dan! izražava se frazom *Heghlu'meH QaQ jajva*, što znači 'dobar je dan za umrijeti'. A jedna od najvećih uvreda iskazuje se frazom *Hab Sosl' Quach!* Što znači 'tvoja majka ima glatko čelo'.¹⁴

Klingonci su ponosni na svoj jezik, ali on nije praktičan za upotrebu izvan klingonskog carstva. Za intragalaktičku i intergalaktičku komunikaciju prihvatili su engleski kao *lingua francu*. Uobičajeno je da engleski znaju samo Klingonci visoke klase te engleski funkcionira za iskazivanje simbola statusa ili za razgovor samo s određenom skupinom ljudi. Primjerice, na klingonskom brodu zapovjednik će govoriti klingonski kad daje naredbe posadi, a engleski jezik upotrijebit će u razgovoru sa svojim časnicima (Okrand 1992: 9).

Klingonci imaju svoje pismo *pIqaD*, a alfabet sadrži 26 grafema/slova (*a, b, ch, D, e, gh, H, I, j, l, m, n, ng, o, p, q, Q, r, S, t, tlh, u, v, w, y, ')* (Okrand 1992: 77).

¹³ Korišten je u tv-seriji (Gene Roddenberry's *Star Trek: The Original Series* [1966–1969], *Star Trek: The Animated Series* [1973–1974], *Star Trek: The Next Generation* [1987–1994], *Star Trek: Deep Space Nine* [1993–1999], *Star Trek: Voyager* [1995–2001], and *Star Trek: Enterprise* [2001–2005]) i filmovima (*Star Trek: The Motion Picture* [1979], *Star Trek II: The Wrath of Khan* [1982], *Star Trek III: The Search for Spock* [1984], *Star Trek IV: The Voyage Home* [1986], *Star Trek V: The Final Frontier* [1989], *Star Trek VI: The Undiscovered Country* [1991], *Star Trek Generations* [1994], *Star Trek: First Contact* [1996], *Star Trek: Insurrection* [1999], *Star Trek Nemesis* [2002], and *Star Trek* [2009]). (Rogers 2011: 171)

¹⁴ *Klingon Phrases*. <https://www.kli.org/about-klingon/klingon-phrases/>

U klingonskom postoje tri vrste riječi: imenice, glagoli i sve ostalo. Imenice su podijeljene na: jednostavne (*DoS* meta, *QIH* uništenje) i složene imenice. Složene imenice dijele se na: složenice (*jolpa'* je 'transportna soba', dobiva se od riječi *jol* 'transportna zraka' i *pa'* 'soba'); glagol plus sufiks *-wl'* (*baHwl'* znači 'topnik', a dobiva se od glagola *baH* 'ispaliti' i nastavka *wl'* 'onaj koji radi') i imenice s više slogova koje ne pripadaju skupini složenica i imenica s glagolom i sufikom *-wl'* (*ejDo* znači 'zvjezdani brod', *ej* se pojavljuje u riječi *ejyo* 'zvjezdana flota', ali etimologija riječi *Do* nije poznata, pretpostavlja se da se u staroklingonskom koristila za svemirsko vozilo jer je na klingonskom ta riječ *Duj*) (Okrand 1992: 18).

Postoji 9 kategorija sufiksa kod imenica i oni su podijeljeni na:

1. veličinu
 - 1.1. -a (augmentativi)
 - 1.2. -Hom (deminutivi)
 - 1.3. -oy (hipokoristik)
2. broj
 - 2.1. -pu' (množina za bića koji govore)
 - 2.2. -Du' (množina za dijelove tijela)
 - 2.3. -mey (množina)
3. kvalifikacije
 - 3.1. -qoq (takozvani)
 - 3.2. -Hey (očiti)
 - 3.3. -na' (određeni)
4. posvojne sufikse
 - 4.1. posvojne sufikse za bića koja govore
 - 4.1.1. -wl' (moj)
 - 4.1.2. -ma' (naš)
 - 4.1.3. -ll (tvoj)
 - 4.1.4. -ra' (Vaš)
 - 4.2. posvojne sufikse, uobičajena upotreba
 - 4.2.1. -wlj (moj)
 - 4.2.2. -maj (naš)
 - 4.2.3. -llj (tvoj)
 - 4.2.4. -raj (Vaš)

- 4.3. specifikacije
 - 4.3.1. -vam (ovo)
 - 4.3.2. -vetlh (ono)
- 5. sintaktičke markere
 - 5.1. -Daq (lokativ)
 - 5.2. -vo' (iz)
 - 5.3. -mo' (zbog)
 - 5.4. -vaD (za) (Okrand 1992: 19-30)

Klingonski glagoli uglavnom su monosilabični i mogu imati različite afikse. Za razliku od imenica, glagoli mogu imati prefikse. Sufiksi kod glagola podijeljeni su u 9 kategorija:

- 1. sebe/jedni druge
 - 1.1. -'egh (sebe)
 - 1.2. -chug (jedni druge)
- 2. predispozicija
 - 2.1. -nIS (trebati)
 - 2.2. -qang (voljan)
 - 2.3. -rup (biti spreman – odnosi se na bića)
 - 2.4. -beH (biti spreman – odnosi se na ne-bića)
 - 2.5. -vlp (strašiti se)
- 3. promjena
 - 3.1. -choH (promjena stanja/smjera)
 - 3.2. -qa' (ponoviti)
- 4. uzrok
 - 4.1. -moH (uzrok)
- 5. sposobnost
 - 5.1. -lu' (kad je subjekt nepoznat)
 - 5.2. -laH (moći)
- 6. kvalifikacije
 - 6.1. -chu' (jasno)
 - 6.2. -bej (naravno)
 - 6.3. -ba' (očito)
 - 6.4. -law' (čini se)

7. Aspekti
 - 7.1. -pu' (radnja je završena)
 - 7.2. -ta' (postignuto)
 - 7.3. -taH (nastavlja se)
 - 7.4. -ll' (radnja još uvijek traje)
8. poštivanje
 - 8.1. -neS (upotrebljava se samo kad se govori s nadređenim)
9. sintaktički markeri
 - 9.1. -DI' (kad)
 - 9.2. -chugh (ako)
 - 9.3. -pa' (prije)
 - 9.4. -vIS (dok)
 - 9.5. -mo' (zbog)
 - 9.6. -bogh (koji)
 - 9.7. -meH (zbog, kako bi)
 - 9.8. -a (interogativ, označava da je rečenica da/ne pitanje)
 - 9.9. -jaj (neka)
 - 9.10. pretvaranje glagola u imenice
 - 9.10.1. -wl' (onaj/ono koji/koje radi)
 - 9.10.2. -ghach (nominalizator) (Okrand 1992: 30-51)

U kategoriju drugih vrsta riječi spadaju zamjenice, brojevi, veznici, prilozi, uzvici i imena (Okrand 1992: 51-52).

Okrand nije temeljio klingonski na ijednom posebnom jeziku, već je crpio svoje znanje o tome kako jezici funkcioniraju da bi osmislio potpuno novi jezik. Svoj opis klingonskog objavio je 1985. u *Klingonskom rječniku*. U osmišljavanju klingonskog Okrand nije htio osmisliti cijeli jezik, već samo riječi potrebne za upotrebu u filmu. Međutim, nakon nekog vremena zanimanje za jezik je poraslo i klingonski je postao dio popularne kulture.¹⁵

Razlog zašto je klingonski ušao u svijet popularne kulture jest taj što su ga prihvatili *fanovi Zvezdanih staza*. Zahvaljujući svojoj popularnosti, klingonski je prerastao ulogu

¹⁵Klingonski jezični institut: <https://www.kli.org/about-klingon/klingon-history/>

fiktivnog jezika u svijetu *Zvezdanih staza*, te je postao jezik zajednice koja ga koristi za komunikaciju. (Fimi i Higgins 2017: 26)

Danas se klingonski može naučiti uz pomoć raznih aplikacija, a postoji i virtualni Klingonski jezični institut, gdje ljudi analiziraju jezik. Na klingonski jezik prevedena su i poznata književna djela (poput *Hamleta*). Tu je i pomalo neobičan primjer lingvista D'armond Speersa koji je pokušao naučiti svoga sina Alexa klingonski jezik kao njegov materinji jezik (Anijar 2000: 143).

Još jedan primjer izmišljenog jezika jest dothraki, jezik kreiran za potrebe tv-serije *Igra prijestolja*, koja je nastala adaptacijom serijala fantastike *Pjesma leda i vatre*, autora Georgea R. R. Martina. U knjizi su Dothraki opisani kao nomadski, ratnički narod iz zemlje Essos koji nemaju svoje pismo, a jezik koriste samo u svakodnevnoj komunikaciji. S obzirom na to da nisu pismeni i nemaju svoje pismo, sve legende i priče prenose se usmeno riječima *poznato je/zna se* (Fimi i Higgins 2017: 27).

George Martin napisao je minimalan broj riječi i fraza na jeziku dothraki, ali taj broj nije bio dovoljan da bi se kreirao jezik za komunikaciju. Kad je odlučeno o produkciji tv-seriju, producenti serije kontaktirali su Društvo za kreiranje jezika (*Language Creation Society*) i zaposlili Davida Petersona koji će dothraki uvesti u život (Fimi i Higgins 2017: 27).

Kad je Peterson bio unajmljen za kreiranje jezika za *Igru prijestolja*, producenti nisu imali puno uputa. Jedino što su htjeli jest da jezik ima sve riječi koje je George R. R. Martin napisao u svojoj knjizi i da zvuči "oštro", grubo i okrutno (Peterson 2015: 34).

Počevši od prvih 56 riječi koje je osmislio George Martin, Peterson je uspio napraviti vokabular, gramatiku, te uspješne dijaloge za seriju, a popularnost je našao i u *online*-zajednici, gdje su ljudi dalje razrađivali jezik (Meluzzi 2019: 4).

Tablica 1. Riječi koje je osmislio George R. R. Martin (Peterson 2015: 90).

<i>khal</i>	<i>khaleesi</i>	<i>khalasar</i>	<i>dosh</i>	<i>rhae</i>	<i>Iggo</i>	<i>Ogo</i>
<i>khaleen</i>	<i>arakh</i>	<i>khas</i>	<i>hranna</i>	<i>mhar</i>	<i>Zollo</i>	<i>Temmo</i>
<i>rakh</i>	<i>haj</i>	<i>rhaesh</i>	<i>andahli</i>	<i>rhaggat</i>	<i>Bharbo</i>	<i>ko</i>
<i>dothrae</i>	<i>mr'anha</i>	<i>khalakka</i>	<i>vaes</i>	<i>dothrak</i>	<i>Pono</i>	<i>Rhogoro</i>
<i>Dothraki</i>	<i>hrakkar</i>	<i>Drogo</i>	<i>Haggo</i>	<i>Cohollo</i>	<i>maegi</i>	<i>qiya</i>
<i>Qotho</i>	<i>Jhogo</i>	<i>Quaro</i>	<i>Rhaego</i>	<i>Rakharo</i>	<i>qoy</i>	<i>shierak</i>
<i>Fogo</i>	<i>Jommo</i>	<i>Irri</i>	<i>Jhiqui</i>	<i>haesh</i>	<i>rakhi</i>	<i>Moro</i>
<i>tolorro</i>	<i>jaqqa</i>	<i>rhan</i>	<i>Mago</i>	<i>Aggo</i>	<i>Jhaqo</i>	<i>ai</i>

Dothraki nemaju svoje pismo, već sve ovisi o verbalnoj komunikaciji. Dothraki ima 23 suglasnika i 4 samoglasnika (v. Tablicu 2).

Tablica 2. Inventar jezika dothraki (Peterson 2015: 92)

	Labial	Dental	Alveolar	Palatal	Velar	Uvular	Glottal
Stop		t, d			k, g	q	
Affricate				dʒ			
Fricative	f, v	θ	s, z	ʃ, ʒ	x		h
Nasal	m	n	n	ɲ	ŋ	ɴ	
Glide				j	w		
Lateral		l					
Tap/Trill			ɾ, r				

	Front	Back
High	i	
Mid	e	o
Low		a

Samoglasnik *u* nikad se ne pojavljuje kao samoglasnik, jedino se u obliku *qu*. Suglasnici *p* i *b* gotovo se nikad ne koriste, prisutni su samo u imenima Pono i Bharbo. Diftonzi u dothrakiju ne postoje (Peterson 2015: 94).

Kako bi dobio jezik koji zvuči "oštro" i "grubo", Peterson je koristio "oštre" zvukove u učestalim riječima. Ti zvukovi bili su [x], [r], [q] i [h]. [x] se pojavljivao u učestalima riječima poputa *khal*, *khalessi* i *arahk* te je izmislio i sufiks *-(i)kh*. To znači da su riječi sa završetkom *kh* bile učestale (*achrakh* 'miris', *mechikh* 'pečena prepelica', *nesikh* 'znanje', *sewafikh* 'vino') (Peterson 2015: 94-95).

R se javlja u obliku sufiksa (*astosor* 'priča', *lajasar* 'vojska'), *ah* i *q* se pojavljuju u učestalim riječima poput *mahrazh* 'čovjek', *hrazef* 'konj', *qora* 'ruka', *qoy* 'krv') (Peterson 2015: 95).

S obzirom na činjenicu da su Dothraki nomadski konjanički ratnici, njihova kultura razvila se oko konja (od oružja, ornamenata, kuća itd.). Konji su integralan dio tradicije, hijerarhije i njihova božanstva Velikog pastuha. (Meluzzi 2019: 4) Tako dothraki dolazi od glagola *dothralat* što znači 'jahati', a element Sapir-Whorfove hipoteze može se vidjeti u dotračkom izrazu *Anha dothrak chek*, što bi označavalo 'dobro sam', a doslovno je značenje 'jašem dobro', upućujući na važnost nomadske kulture Dothrakija (Fimi i Higgins 2017: 27).

Dothralat se može koristiti za iskazivanje prošlosti i budućnosti:

Anha adakhak. 'Jedem.'

Anha vadakhak. 'Pojest ću.'

Anha adakh. 'Pojela sam.'

Anha dothrak adakhtaan. 'Upravo ću jesti.' (doslovno: 'Jašem kako bih mogla pojesti.')

Anha dothrak adakhatoon. 'Upravo sam pojela.' (doslovno: 'Jašem s obroka.')

 (Peterson 2012)

Osim prošlosti i budućnosti, konjanička terminologija koristi se i za velike udaljenosti: *karlinat* 'galopirati'.

cheritirat 'laki galop'

Irsovat 'kas'

onqothat 'šetati' (Peterson 2012)

Svaki *khalasar* (pleme Dothrakija) ima svoga vladara koji se zove *khal*, a njegova žena zove se *khaleesi*. Svaki *khal* ima svoju odanu stražu (*dothrahqoyi*). Kada *khal* umre, njegova straža umire s njime. Vlast se ne prenosi s koljena na koljeno, već pravilom onog tko je snažniji. Ponose se time što su jahači, a one koji ne pripadaju Dothrakijima nazivaju šetačima (*ifak*).

Imaju samo jedan grad Vaes Dothrak gdje žive udovice *khala*, a zovu se *dosh khaleen* (vijeće udovica) (Battis i Johnston 2015: 24-25).

Ujedno, dothraki dijeli sličnosti s klingonskim. I jedan i drugi jezik stvoreni su da bi pojačali realističnost fiktivnih svjetova *Zvezdanih staza* i *Igre prijestolja*. Nadalje, oni predstavljaju zajednice sa sličnim karakteristikama: ratnici koji imaju koncept klana, vodstva i snage kao centra njihovih života. Razlika je u tome što su Klingonci izvanzemaljci, dok su Dothrakiji barbari, ali su ljudi. Te kulturne karakteristike utječu na jezike i kako su oni nastali. Klingonski mora zvučati neljudski, dok dothraki zvuči "grubo" i egzotično (Meluzzi 2019: 3).

Izmišljeni jezici postoje već više od 900 godina i njihov se broj svakodnevno povećava. Postoje razni razlozi zašto netko želi stvoriti svoj jezik. Tako, primjerice, postoje pomoćni jezici koji pomažu pri komunikaciji govornika različitih jezika, potom postoje jezici poput klingonskog koji je vezan uz djelo fikcije. Postoje jezici koje osoba kreira iz razonode, kao svoj osobni projekt. Iako su razlozi raznoliki, oni su donijeli nekoliko klasifikacija izmišljenih jezika za lakše razlikovanje i raspoznavanje (Adams, 2011: 10-14).

Tako se može sagledati struktura prema kojoj su izmišljeni jezici podijeljeni na *a priori* i *a posteriori* jezike. *A priori* jezici jesu jezici koji ne koriste materijale i izvore iz prirodnih jezika, dok *a posteriori* koriste prirodne jezike kao oslonac za stvaranje. Primjer *a priori* jezika jesu filozofski jezici, a esperanto je primjer *a posteriori* jezika (Adams, 2011: 10-14).

Postoji i klasifikacija prema svrsi stvaranja koja izmišljene jezike dijeli na:

- pomoćne umjetne jezike (volapük, esperanto)
- umjetničke jezike ili *artlang* (vilenjački)
- konstruirane jezike (*conlang*) koji pomiču granice jezika
- eksperimentalne jezike koji se bave filozofskim idejama (Stria 2013: 130)

Postoje i druge podjele izmišljenih jezika, ali bitno je napomenuti da granice unutar klasifikacije ponekad nisu točno određene. Razlog tome jest što se nekim jezicima daje veća važnost Tako se, primjerice, umjetničke jezike ponekad smatra više igrom nego ozbiljnim jezicima (Stria 2013: 131).

2.2. Tolkien i *artlang*

Tolkien je volio osmišljavati nove jezike, a na samom početku smatrao ih je razonodom. Počeci stvaranja izmišljenih jezika, koji će se postupno razviti u umjetničke, počeli su od jezika animalic. Osmislili su ga Tolkien i njegove sestrične Mary i Marjorie, a bilo je riječi o vrlo jednostavnom jeziku koji se tvorilo od izmišljenih imena za životinje (Tolkien 2016: 11).

Potom prelazi na nevbosh (ili nova besmislica)¹⁶, jezik koji su kreirali Tolkien i Marjorie. Za razliku od prethodnog jezika, nevbosh je (Tablica 3) koristio nove oblike koji su odgovarali značenju riječi (Tolkien 2016: 11).

Tablica 3. Primjer nevbosha (Gobbo 2019: 7)

Dar <i>There</i>	fys <i>was</i>	ma <i>an</i>	vel <i>old</i>	gom <i>man</i>	co <i>who</i>	palt <i>said</i>	'hoc <i>'how</i>
Pys <i>Can</i>	go <i>I</i>	iskili <i>possibly</i>		far <i>carry</i>	maino <i>my</i>	woc? <i>cow?</i>	
Pro <i>For</i>	si <i>if</i>	go <i>I</i>	fys <i>was</i>	do <i>to</i>	roc <i>ask</i>	de <i>it</i>	
Do <i>To</i>	cat <i>get</i>	ym <i>in</i>	maino <i>my</i>	bocte <i>pocket</i>			
De <i>It</i>	volt <i>would</i>	fac <i>make</i>	soc <i>such</i>	ma <i>a</i>	taimful <i>fearful</i>		gyróc! <i>row!</i>

Idući jezik koji je Tolkien osmislio za svoju osobnu upotrebu, a ne za zajednicu govornika, bio je naffarin (Tolkien 2016: 11).

Michael Drout (2007: 332) opisuje naffarin kao gramatički sofisticiraniji i leksički inovativniji jezik od animalica i nevbosha. Inspiracija za taj jezik bili su španjolski i latinski. Samo ime *naffarin* ima nastavak *-in* koji će se kasnije koristiti u vilenjačkim jezicima

¹⁶ *The New Nonsense* (Tolkien 2016: 12)

(primjerice, sindarin). Od naffarina pa nadalje Tolkien nastoji doseći najviši standard jezičnog osmišljavanja (Tolkien 2016: 11).

Riječ su za Tolkiena bile najljepše stvari na svijetu, a jezik mu je služio kao inspiracija i temelj za izgradnju izmišljenog svijeta koji je poznat pod nazivom Arda (Coutras 2016: 91).

Ardina je najpoznatija regija Međuzemlje, a u toj regiji odvija se važniji dio Tolkienova opusa:

1937: *Hobit*

1954: *Prstenova družina*

1954: *Dvije kule*

1955: *Povratak kralja*

1977: *Silmarillion*

1980: *Nedovršene priče Númenora i Međuzemlja*

1983–1984: *Knjiga izgubljenih priča I–II (Povijest Međuzemlja I)*

1984–1996: *Povijest Međuzemlja II–XII*

2007: *Húrinova djeca*¹⁷ (Zettersten 2011: 41-42)

Tolkien je stvorio svijet koji je omogućio čitateljima prepoznavanje i poistovjećivanje u detaljima. Tako je nastala pretpostavka da je područja Europe koristio kao predložak za stvaranje Međuzemlja. Iako Tolkien nikad nije potvrdio kako je Europa korištena kao predložak, to se može vidjeti u nazivu Međuzemlje. Naime, na engleskom jeziku Međuzemlje je *Middle-earth*, a taj naziv dolazi iz riječi *middangeard* na skandinavskom i *middle-erde* na starovjekovnom engleskom jeziku. Ujedno, Europljani su tako prije zvali Europu (Zettersten 2011: 46).

Međuzemlje je važno za razumijevanje Tolkienova svijeta ponajviše iz razloga što je Tolkien izmislio svoje umjetničke jezike¹⁸, a potom je tražio prigodno mjesto u kojem bi se jezici "nastanili" (Zettersten 2011: 48).

Tolkiena su smatrali jezičnim genijem, a o tome piše i Zetterson (2011: 11). Naime, jednom prilikom Zetterson je Tolkienu poslao isječak iz švedskih novina *Dagens Nyheter*, u kojem su Tolkiena nazvali *språksnille* ('jezični genij'). Tolkien se nije slagao s time¹⁹, ali su na

¹⁷ Kasnije izlaze i *Beren i Lúthien* (2017), *Pad Gondolina* (2018).

Middle-Earth Universe: <https://www.goodreads.com/series/58083-middle-earth-universe>

¹⁸ *The invention of languages is the foundation. The 'stories' were made rather to provide a world for the languages than the reverse. To me a name comes first and the story follows.* (Zettersten 2011: 12)

¹⁹ *I am actually not a språksnille, as Dagens Nyheter says on 7 February 1973...* (Zettersten 2011: 11)

kraju završili u raspravi o riječi *snille*. Riječ je povezana s njemačkom riječi *schnell* ('brzo'), a ta je riječ povezana s engleskom riječi *snell*, koja se još uvijek koristi u Škotskoj i dijelovima sjeverne Engleske, i znači 'pametna', ali i 'ogorčen, oštar' (Zetterson 2011: 11).

Jezik je za Tolkiena bio njegova profesija, hobi i način izražavanja. Navodno je znao preko 20 jezika, bilo davnih ili modernih, ali to nikad nije potvrđeno. Izmišljanjem novih jezika dokazivao je svoje jezično znanje, kao i stvaranje izmišljenih svjetova u kojima je jezik bio glavni dio (Smith 2007: 7).

Tolkien je stvorio svoj svijet na jedinstven način. Međuzemlje je za njega značilo više od lokacije u knjizi, ono je bilo njegovo životno djelo. Zapravo Tolkien nije bio toliko opterećen time da postane uspješan autor, već je htio stvoriti svijet zbog vlastitog zadovoljstva (Smith 2007: 14).

Tolkien je opisao svoj interes za izmišljene jezike u svojem eseju *Tajni porok*, gdje objašnjava kako je izmišljanje novih jezika bio hobi još od njegova djetinjstva. Taj izvor zabave ozbiljnije je počeo proučavati kad je postao student. Postao je svjestan važnosti izmišljenih jezika kad je shvatio da postoji čvrsta veza između jezika i njegove izmišljene mitologije²⁰. Tolkienovi umjetnički jezici i mitologija međusobno su se isprepletali te je Tolkien istodobno razvijao umjetničke jezike i mitologiju Međuzemlja (Smith 2007: 82)

Arda, ili Zemlja, bio je izmišljeni svijet gdje su živjeli svi Tolkienovi izmišljeni stanovnici. Kako bi negdje nastanio svoje jezike, Tolkien je morao napisati i mitologiju koja se nalazi u knjizi *Silmarillion*. Ardu je napravio Eru Ilúvatar (Jedini). Eru je iz svojih misli izmislio duhove koje je nazvao Ainur (Blaženi). Eru i Ainuri postojali su prije nego što je sve stvoreno. Eru im se obratio te im je predložio da zapjevaju kako bi se bolje upoznali. Nakon nekog vremena Eru ih je sve okupio i objavio kako će od njihove pjesme nastati novi svijet. (Tolkien 2013: 4)

Eru je, nakon vizije novog svijeta, dao Ainurima izbor. Mogli su živjeti u novom svijetu, koji će kasnije postati Arda, ili ostati s njima u Bezvremenskim dverima, bez ograničenja fizičkog oblika i vremena. Neki Ainuri odlučili su otići u Ardu, a među njima je bio i Melkor, čije ime kasnije postaje Morgoth. Melkor je bio moćan Ainur koji je htio taj svijet za sebe (Tolkien 2013: 5).

²⁰ *It was just as the 1914 War burst on me that I made the discovery that "legends" depend on the language to which they belong; but a living language depends equally on the "legends" which it conveys by tradition.* (Smith 2007: 82)

Eru je tijekom Ainulindalëa, ili glazbe koju su kreirali Ainuri, ujedno poznata kao Glazba Ainura, htio kreirati savršen svijet. Međutim, Melkor je pomrsio njegove planove i tako su nastale planine i brda.²¹

Ainuri koji su otišli u Ardu nazivali su se Valari. Valara su redom bili:

- Manvë Súlimo – kralj Valara i gospodar vjetra
- Ulmo – kralj mora i gospodar vode
- Aulë – kovač i gospodar zemlje
- Oromë Aldaron – lovac i gospodar šume
- Námo – sudac Valara i čuvar Kuće mrtvih
- Irmo – gospodar snova i vizija
- Tulkas Astaldo – prvač, prvak Valinora
- Varda Elentári – kraljica zvijezda i Valara
- Yavana Kementári – gospodarica zemlje
- Nienna – gospodarica milosti
- Estë – iscjeliteljica patnji i umora
- Vairë – tkalja
- Nessa – plesačica
- Vána – vječno-mlada
- Melkor (Morgoth Bauglir)²² – prvi gospodar tame (Tolkien 2013: 16-21)

Ispod Valara bili su manje moćniji duhovi zvani Maiari koji su pomagali pri oblikovanju svijeta. Najpoznatiji Maiari bili su Mairon (kasnije nazvan Sauron, glavni antagonist trilogije *Gospodara prstenova*) i Olórin (kasnije nazvan Mithrandir ili Gandalf) (Tolkien 2013: 21-22)

²¹ *Them Ilúvatar spoke, and he said: Mighty are the Ainur, and mightiest among them is Melkor; but that he may know, and all the Ainur, that I am Ilúvatar, those things that ye havr sung, I will show them forth, that ye may see what ye have done. And thou, Melkor, shalt see that no theme may be played that hath not its uttermost source in me, nor can any alter the music in my despite. For he that attempteth this shall prove but mine instrument in the devising of things more wonderful, which he himself hath not imagined. Then the Ainur were afraid, and they did not yet comprehend the words that were said to them; and Melkor was filled with shame, of which came secret anger.* (Tolkien 2013: 6)

²² Melkor na quenyji znači 'onaj koji se uzdiže u moći', Morgoth znači 'crni neprijatelj', a Belegurth je 'velika smrt' na sindarinu (Tolkien 2013: 410).

Svaki Maiar imao je svoju posebnu moć koju bi mu/joj dali Valari. Sauron je bio Maiar Vale Aulë, čija je moć bila kovanje – i upravo je od te moći kasnije nastao Jedini prsten (Tolkien 2013: 23).

Osim Arde, Eru je na svijet svojom pjesmom donio i stanovnike. Prvi su bili vilenjaci i ljudi, a njihovo postojanje nazvalo se buđenjem.²³

Osim vilenjaka i ljudi postojale su i ostale rase. Patuljke je napravio Aulë, koji je bio nestrpljiv i nije mu bila najjasnija vizija Erua. S obzirom na Melkorova zlodjela, patuljke je učinio jakima. Pravio ih je u tajnosti jer se bojao da ga drugi Valari neće razumjeti. Napravio je sedam očeva patuljaka u dverima podno planine i poučio ih je jezikom. Eru je znao za Aulëov plan te ga je upozorio kako patuljci ne smiju kročiti svijetom prije Prvorodenih, odnosno vilenjaka. Zato je Aulë odveo patuljke na dug počinak, koji je trajao sve do buđenja vilenjaka (Tolkien 2013: 37-38).

Yavanna, Aulëova žena, izmislila je sve biljke (*olvar*) i životinje (*kelvar*) na svijetu, kao i zemaljska bića koje su se nazivali *entovi*, odnosno čuvari šume (Tolkien 2013: 40-41).

Melkor je izmislio zmajeve (prvi zmaj zvao se Glaurung) i trolove te su njegovu stranu u ratu zauzeli *balrozi* (vatreni demoni) i *orkovi* (mutirani vilenjaci) (Tolkien 2013: 382, 399).

Imena u Tolkienovu opusu imaju značajnu ulogu. Imenima Tolkien pokazuje svoje znanje staronjemačkog, engleskog, nordijskog, ali i antičkih sjevernih europskih jezika kao i poznavanje literature (Smith 2007: 11)

Imena je u više slučajeva odabirao prema tome kako zvuče, više nego prema etimologiji. Tako je, primjerice, *ork* došao od staroengleske riječi *ore*²⁴, a ime zmaja Smaug (iz djela *Hobit*) dolazi od njemačkog glagola *smugan* ('provući se kroz rupu'). *Hobit* dolazi od staroengleske riječi *holbylta* i znači 'onaj koji živi u rupi'. Upotrebom tih riječi, Tolkien oživljava riječi koje se nisu govorile već stoljećima (Smith 2007: 12).

²³ *For the Children of Ilúvatar were conceived by him alone; and they came with the third theme, and were not in the theme which Ilúvatar propounded at the beginning, and none of the Ainur had part in their making. Therefore when they behold them, the more did they love them, being things other than themselves, strange and free, wherein they saw the mind of Ilúvatar reflected anew, and learned yet a little more of his wisdom, which otherwise had been hidden even from Ainur. Now the Children of Ilúvatar are Elves and Men, the Firstborn and the Followers.* (Tolkien 2013: 7)

²⁴ *The word as far as I am concerned actually derived from Old English ore demon, but only because of its phonetic suitability.* (Smith 2007: 11)

Tolkien je svoje izmišljene jezike smatrao ključem za stvaranje izmišljenog svijeta, te im daje i poseban naziv u svojem eseju *Tajni porok*. Riječ je o nazivu *artlang* (*artistic language*) ili umjetnički jezik. *Artlang* je važan u Tolkienovu svijetu jer predstavlja novu vrstu izmišljenih jezika. *Artlang* je stvoren zbog estetike i u Tolkienovu je svijetu služio kao glavni izvor u stvaranju izmišljenog svijeta. Ono što je Tolkien započeo, u današnjici su nastavili mnogi, te se može reći kako je Tolkien uspio dovesti izmišljene jezike, u obliku umjetničkog jezika, u popularnu kulturu (prvo u knjigama, a kasnije se širi i na druge načine²⁵) (Peterson 2015: 19-20).

Tolkien je obožavao stvarati nove jezike, a o tome svjedoči i popis umjetničkih jezika koje je stvorio za svoj fiktivni svijet²⁶:

1. jezici ainura
 - valarin
 - maiar
2. primitivni vilenjački
 - avarin
 - eldarin
 - quenya
 - vanyarin
 - noldorin quenya
 - telerin
 - valinorski telerin
 - sindarin
 - nandorin
3. jezik ljudi
 - jezik praočeva prve i treće kuće Atanatári
 - taliska
 - adûnaic
 - westron
 - jezik ljudi eriador
 - jezik sjevernjaka

²⁵ *Gospodar prstenova* (animirani film, 1978), trilogija *Gospodar prstenova* (2001, 2002, 2003), *Hobbit* (2012, 2013, 2014) itd. <https://www.imdb.com/>

²⁶ *Tolkien Gateway*: http://tolkiengateway.net/wiki/Languages#List_of_languages

- dalish
 - rohanski jezik
 - jezik praočeva druge kuće Atanatári
 - haladin
 - dunleding
 - jezik drûg
 - jezici haradrima
 - jezik lossoth
 - westron (među dijalekte spada jezik hobita)
4. jezik patuljaka
 - khuzdul
 - tajni govor
 5. jezik enta
 6. crni govor (*Black Speech*)
 - jezik orkova

Iako je Tolkien izmislio poveći broj jezika, jedini jezici koji su dosegli naprednu gramatičku i leksikološku razinu bili su vilenjački jezici, odnosno quenya i sindarin (Smith 2007: 82).

Kreiranjem jezika vilenjaka, Tolkien je uspio osmisliti jezičnu obitelj. Naime, vilenjački jezici nisu neovisni entiteti, već su se razvili iz zajedničkog prajezika (primitivni vilenjački ili quendian). Tako dva najpopularnija i najrazvijenija vilenjačka jezika, quenya i sindarin, imaju svoj zajednički prajezik i jezike koji su nastali od njih i ostale jezike koji su povezani s njima. Upravo tako funkcionira i prirodni jezik koji nastaje u pravom svijetu. (Peterson 2015: 20)

Iz primitivnog vilenjačkog razvile su se dvije grane vilenjačkih jezika: zapadnovilenjački (eldar) i istočnovilenjački. Iz eldarina su proizašli visokovilenjački (quenya) i jezik sivih vilenjaka (sindarin). Quenya je drevni jezik vilenjaka koji su prešli more i stigli u Amat te je prvi zapisani jezik vilenjaka. Quenya se koristi u ceremonijama i važnim legendama i pjesmama koje govore visoki vilenjaci. Oni su se vratili u Međuzemlje nakon Prvog doba²⁷.

²⁷ Vremenski tijek Arde podijeljen je na Početak ili Ainulindalë, Doba svjetla, Doba drveća, Prvo razdoblje (Melkorov uspon i pad), Drugo razdoblje (Sauronov uspon), Treće razdoblje (razdoblje u kojem se odvija radnja *Gospodara prstenova*) i Četvrto razdoblje (nakon *Gospodara prstenova*) (Tolkien 2011a: 1420-1443).

Sindarin je jezik Telara koji nisu prešli more već su ostali na obali zemlje Beleriand (Tolkien 2011a: 1481).

Tolkien je, kao i svi drugi izumitelji jezika, pokušao stvoriti savršen jezik, ali ne u komunikacijske svrhe, već zbog estetskih razloga²⁸. Quenya i sindarin logični su i pravilni jezici, ali su veoma komplicirani za učenje. Quenya, ili visokovilenjački, inspiran je ponajviše finskim i starogrčkim jezikom. Finski je odabran zato što se Tokieniu sviđao kako zvuči, a starogrčki iz razloga što je jezik europske kulture (Smith 2007: 90).

Gramatička pravila quenyje mogu se ilustrirati jednim primjerom. U knjizi *Povratak kralja*, nakon bitke u Minas Tirithu, Gandalf je doveo Aragorna na planinu i pokazao mu je mjesto gdje je dio bijelog stabla Gondora pustilo svoje korijenje. Aragorn je tada rekao *utúvienyes*, što na quenyjanskom znači *Pronašao sam! (I have found it!)*, što znači da jedna quenyska riječ označava više riječi na hrvatskom jeziku i engleskom jeziku (Smith 2007: 90).

- korijen riječi je *tuv*, i on znači 'pronaći'
- prefiksom i sufiksom dobiva se *utúvie*, i ona tvori perfektu rečenicu
- prvo lice jednine označeno je dodavanjem *-n*
- i sufiks *yes*, označava zamjenicu ono (*it*) (Smith 2007: 90)

Prema tome, quenya je polisintetički jezik. Drugi je vilenjački jezik sindarin, čija je inspiracija velški jezik. Sindarin je, za razliku od quenyje, trebao zvučati više zemaljski. Sindarin je tvoren prema velškom iz razloga što je Tolkien smatrao velški jezik veoma lijepim. (Smith 2007: 90-91)

Utjecaj keltskog jezika vidljiv je u tvorbi množine. Množina se tvori unutarnjom promjenom samoglasnika (unutarnja fleksija), koja je tipična za keltski jezik, umjesto dodavanja nastavka *-s* ili bilo kojeg drugog sufiksa. Primjer je vidljiv u imenici *amon* 'planina' koja u množini postaje *emyn*. Ujedno postoji preko 20 načina za množinu. (Smith 2007 : 91)

Primjer sindarina jest *Annon edhellen, edro hi ammen! Fennas nogothrim, lasto beth lammen!* (Tolkien 2011: 400) *Annon* je množina *ennyn*, što znači 'vrata ili dveri'. *Edhellen* je pridjev i znači 'vilenjački ili vilenjaka'. *Edro* je imperativ glagola i znači 'otvori'. *Hi* je prilog i znači 'sada'. *Ammen* je lična zamjenica u 1. licu množine, označava 'nas ili prema nama'. *Fennas*

²⁸ *In these invented languages the pleasure is keener that it can be even in learning a new language... because more personal nad fresh, more open to experiment of trial and error. And it is capable of developing into art, with refinement of the construction of the symbol, and with the greater nicety in the choice of the notional range.* (Gobbo 2019: 4)

je imenica koja dolazi od *fen*, znači 'ulaz, prolaz'. *Nogothrim* je množina riječi *nogoth* i znači 'patuljci'. *Lasto* je imperativ glagola *lasta* i znači 'slušaj'. *Beth* znači 'riječ'. *Lammen* (*lam* + *en*) znači 'moj jezik'.²⁹

U quenyji *c* se uvijek čita kao *k* (*celeb* 'srebro', čita se kao [keleb]). Kombinacija *ht* u quenyji izgovara se *cht* (*Telumehtar*). U sindarinu *i* prije nekog samoglasnika izgovara se kao *y* (*Ioreth*, *Iarwain*). *Qu* se koristi zbog *cw*, ta kombinacija je učestala u quenyji, ali je nema u sindarinu. *Rh* je bezvučni *r*, a na quenyji se piše kao *hr*. *Th* u govorenom obliku quenyje pretvara se u *s* (*Ithil*>*Isil* 'mjesec') (Tolkien 2011a: 1462-1463).

Ng, *nd* i *mb* u sindarinu su doživjele razne promjene. *Mb* postaje *mm*. *Ng* postaje nazalni (kao u engleskom u primjeru *sing*). *Nd* postaje *nn* (*Ennor*=Međuzemlje), ali se zadržava u rijetkim primjerima kao *nd* (primjerice, imena iz ranijeg razdoblja poput *Beleriand*, *Gondolin*, *Nargothrond*). U Trećem razdoblju *nd* u dugim riječima postaje *n* (*Ithilien*, *Rohan*) (Tolkien 2011a: 1464).

Kao samoglasnici koristili su se *a*, *e*, *i*, *o*, *u* te se u sindarinu koristio i *y*. Postojali su i dugi samoglasnici: *á*, *é*, *ó*, *ú*, *í*. Postojali su i diftonzi. U quenyji: *ui*, *oi*, *ai*, *iu*, *eu*, *au*. U sindarinu: *ae*, *ai*, *ei*, *oe*, *ui*, *au* (Tolkien 2011a: 1465).

Diftong *ai* je zvučao kao engleski *eye* (*ai* u riječi *Edain* izgovara se kao u riječi *dine*), *au* ima istu vrijednost kao engleski *ow* (*town*) te se *au* u riječi *Sauron* izgovara kao [sour]. *Ei* u riječi *Teiglin* zvuči kao engleski *grey*. *Ie* se ne izgovara kao engleski *piece* već kao dva duga samoglasnika (npr. *Ni-enna*, a ne *Neena*). Kombinacije *ea* i *eo* pisane su kao *eä* i *eö* (*Eärendil*, *Eönwë*). *Er*, *ir*, *ur* (*Nerdanel*, *Cirdan*, *Gurthang*) izgovaraju se kao *air*, *eer*, *oor* (Tolkien 2013: 374).

Svi zapisi i pisma Trećeg razdoblja bili su eldarinskog podrijetla. Postojala su dva različita sistema: tengwar ili *tîv* (slova) i certar ili *cirth* (rune). Tengwar³⁰ je stariji, a izumili su ga vilenjaci noldora, dok su *cirth* izumili Sindari u Beleriandu. Pod utjecajem tengwara, *cirth* se dalje razvio u oblik koji je poznat pod nazivom *angerthas*³¹.

²⁹ *Parf Edhellen*: <https://www.elfdict.com/>

³⁰ Vidi Tablicu 4. Tengwar

³¹ Vidi Tablicu 5. Angerthas

Tablica 4. Tengwar (Tolkien 2011a: 1469)

	I	II	III	IV
1	1 p	2 p	3 c	4 q
2	5 p̄	6 p̄	7 c̄	8 q̄
3	9 b	10 b	11 d	12 d
4	13 b̄	14 b̄	15 d̄	16 d̄
5	17 m	18 m	19 c̄	20 m̄
6	21 n	22 n	23 a	24 n̄
	25 y	26 y	27 t	28 s
	29 l	30 l	31 e	32 z
	33 r	34 r	35 r	36 o

Tablica 5. Angerthas (Tolkien 2011a: 1478)

1	Ɔ	16	Λ	31	Ɔ	46	H
2	Ɔ	17	Λ	32	Ɔ	47	H
3	Ɔ	18	Ɔ	33	Ɔ	48	Ɔ
4	Λ	19	Ɔ	34	Ɔ	49	H
5	Ɔ	20	Ɔ	35	Ɔ	50	Λ
6	Ɔ	21	Ɔ	36	Ɔ	51	MM
7	Ɔ	22	Ɔ	37	Ɔ	52	Λ
8	Ɔ	23	Ɔ	38	Ɔ	53	Ɔ
9	Ɔ	24	Ɔ	39	Ɔ	54	Λ
10	Ɔ	25	Ɔ	40	Ɔ	55	Ɔ
11	Ɔ	26	Ɔ	41	Ɔ	56	Ɔ
12	Ɔ	27	Ɔ	42	Ɔ	57	Ɔ
13	Λ	28	Ɔ	43	Ɔ	58	Ɔ
14	Λ	29	Ɔ	44	Ɔ		Ɔ
15	Λ	30	Ɔ	45	Ɔ	&	Ɔ

Iako su quenya i sindarin izmišljeni jezici, funkcioniraju jednako kao i prirodni jezici. Naime, oni imaju svoj svijet kojem daju kompleksne i realistične elemente, uspostavljaju kulturni identitet među pojedinim rasama Međuzemlja, sadržavaju upotpunjen gramatički sustav i mogu funkcionirati izvan okvira Tolkienovih djela (Coker 2015: 1244).

Tako se može reći kako Tolkienovi umjetnički jezici nadilaze umjetne jezike prije svog vremena i postavljaju standarde za umjetničke jezike moderne fikcije. Ujedno, quenya i sindarin ostaju jedni od najrazvijenijih umjetničkih jezika u književnosti (Coker 2016: 1243).

Osim povezanosti mitologije i jezika, treba se naglasiti i povezanost kulture i jezika. Vilenjaci zastupaju drevnu civilizaciju te su prikazani kao graciozna i dostojanstvena bića. To je prisutno i u pjesmama koje zvuče gotovo magično i vidi se u njihovoj elegantnoj i precizno izrađenoj odjeći (Gymnich 2005: 12). Primjer pjesme jest *Namárië*, pisana je na quenyji te je za razliku od proze slobodnija u logotaksiji, u sintaksi:

*Ai! laurië lantar lassi súrinen,
Yéni unótimë ve rámar aldaron!
Yéni ve lintë yuldar avánier
mi oromardi lisse-miruvóreva
Andúnë pella, Vardo tellumar
nu luini yassen tintilar i eleni
ómaryo airetári-lírinen.
Sí man i yulma nin enquantuva?
An sí Tintallë Varda Oiolossëo
ve fanyar máryat Elentári ortanë,
ar ilyë tier undulávë lumbulë;
ar sindanóriello caita mornië
i falmalinnar imbë met, ar hísië
untúpa Calaciryo míri oialë.
Sí vanwa ná, Rómello vanwa, Valimar!
Namárië! Nai hiruvalyë Valimar.
Nai elyë hiruva. Namárië!*

*Ah! like gold fall the leaves in the wind, long years numberless
as the wings of trees! The years have passed like swift
draughts of the sweet mead in lofty halls beyond the West,
beneath the blue vaults of Varda wherein the stars tremble
in the song of her voice, holy and queenly. Who now shall
refill the cup for me? For now the Kindler, Varda, the Queen
of the Stars, from Mount Everwhite has uplifted her hands
like clouds, and all paths are drowned deep in shadow; and
out of a grey country darkness lies on the foaming waves
between us, and mist covers the jewels of Calacirya for ever.
Now lost, lost to those from the East is Valimar! Farewell!* (Tolkien 2011a: 492)

Ideja je da su vilenjaci kulturološki i estetski superiornijih od ostalih stanovnika Međuzemlja (Gymnich 2005: 12).

Vilenjački jezici predstavljali su vrhunac estetske vrijednosti te iako se drugi jezici nisu mogli nadmetati s njima, ipak su postojali. Kako bi se stanovnici Arde mogli sporazumijevati, koristili su uobičajeni govor (*common speech*), to je *lingua franca* koju su koristili ljudi, hobiti i orkovi (*ibid.*).

Estetska vrijednost vidljiva je i u usporedbi vilenjačkog i jezika orkova. U vilenjačkom postoje mnogi srednji i prednji samoglasnici, kao i nazalni suglasnici. Za razliku od vilenjačkog, orkovi koriste stražnje samoglasnike, bilabijale, velare /p/, /b/, /k/, /g/ i zvuk /sh/, koji taj jezik čine groznim, punim mržnje i bijesa (Gymnich 2005: 12-14).

Jezik orkova upravo je i opisan kao grozan jezik, pun mržnje i bijesa. I tako, s pravom, spada u skupinu crnog govora. Crni govor jezik je koji su govorili sluge zlog carstva Mordora kako bi se razumjeli, a snaga jezika, kao i utjecaj na osobu, pokazana je kad Gandalf čita natpis na prstenu:³²

Ash nazh durbatukulûk, Ash nazh gimbatul,

³² *The change in the wizard's voice was astounding. Suddenly it became menacing, powerful, harsh as stone. A shadow seemed to pass over the high sun, and the porch for a moment grew dark. All trembled, and the Elves stopped their ears* (Tolkien 1983: 271; Gymnich 2005: 13)

Natpisom na prstenu crni jezik postaje simbolom moći i zla. Gandalf crnim govorom nagoviješta što bi se dogodilo Međuzemlju kad bi nad njime zavladao Sauron, vladar Mordora (Gymnich 2005: 13).

Jezik patuljaka dijeli sličnosti s jezikom orkova i crnim govorom po tome što zvuči "grubo"³⁴. Tako zvuči jer koristi "tvrde" suglasnike poput /k/ i /h/ te grlene zvukove poput /kh/. Iako se jezik patuljaka percipira kao estetski neugodan, patuljci nisu prikazani kao necivilizirani negativci (to se vidi i u primjeru protagonista Gimlija). Jezik patuljaka pomalo je i mističan iz razloga što patuljci imaju svoj tajni govor koji nikom drugom ne žele odati (Gymnich 2005: 15).

Tolkien opisuje i društvene te regionalne razlike među narodima. Tako za vilenjake piše kako nisu imali standardni jezik, već su govorili različite dijalekte, pa čak i jezike. Orkovi su isto govorili različite jezike i dijalekte, a tek da bi se razumjeli koristili bi crni govor koji je bio njihova *lingua francu*. (Gymnich 2005: 17)

Kod hobita se mogu uočiti regionalne razlike kad pipničar iz Breeja pogodi da su Frodo, Sam, Merry i Pippin iz Shirea čim ih je čuo kako govore. Postoje i društvene razlike. Govor hobita niže društvene klase razlikuje se po tome što ne koriste subjekt-objekt i ne paze na dvostruku negaciju (Gymnich 2005: 18).

Ta su obilježja česta u sociolektu Engleza nižeg društvenog statusa i ona ukazuju na postojanje društvene hijerarhije i kod hobita. Jedan od govornika takvog sociolekta jest Sam Gamgee. U njegovu govoru ne postoji infleksija kod 3. lica jednine (*It don't seem, it don't look*) i pogrešno koristi afiks -s u 1. i 2. licu jednine (*You comes*). Ponekad koristi dvostruku negaciju (*We don't see nothing, there ain't no*) i leksička obilježja sociolekta (*taters*) (Gymnich 2005: 19).

Jezična raznolikost u zajednici hobita iskazana je i u tome da postoje određena pravila komunikacije i tradicije, poput specifičnih tabua, uzrečica i fraza (npr. *Čudno kao vijesti iz Breeja*) (Gymnich 2005: 20).

³³ *Prsten jedan da zavlada svima, Prsten Jedan što traži i seže*

Prsten Jedan da spoji se s njima i u tami ih sveže (Tolkien 2011b: 4)

³⁴ Primjeri jezika patuljaka jesu bojni poklič *Khazâd ai-mênu* (sjekire patuljaka) kao i imena mjesta *Khazad-dûm* (dveri patuljaka), *Zirak* (šiljak), *Shathûr* (oblaci) (Gymnich 2005: 15).

Uz regionalne i društvene varijacije, postoje i idiolekti. Upotreba idiolekata najvidljivija je u liku Smeagola/Golluma. Na razini izgovora dominantan je zvuk [s] koji predstavlja siktanje (Gymnich 2005: 20-21).

Dok Gollumova artikulacija podsjeća na siktanje zmije, njegov odabir riječi sličan je odabiru riječi na razini malog djeteta. U nekoliko slučajeva hobite oslovljava sa *sleepy heads* ili *sleepies*, te pogrešno koristi nastavak *-(e)s* u množini (*Hobbiteses, mices, snakeses, wormses*). Nepravilna upotreba množine pojačava dojam artikulacije zvuka [s] (Gymnich 2005: 21-22).

Entovi su drveća, zaštitnici prirode, koje je izmislila Yavanna, jedna od Valara. Entovi nisu u početku mogli govoriti, a govor su ih naučili vilenjaci. Ent dolazi od anglosaksonske riječ *enta* što znači 'div', a inspiraciju za stvaranje ovakvih bića Tolkien je pronašao u legendama o zelenom čovjeku, čuvaru šume. Glavna karakteristika jezika entova jest dužina riječi. Svaka imenovana riječ mora uključivati cijelu povijest te stvari i zbog toga su entovske rasprave dugačke (Day 2017: 218-219).

Primjer entske riječi jest kad Drvobradaš objašnjava hobitima svoje ime, u kojem govori kako njegovo ime raste s vremenom, te s obzirom na to da je dugo živio, njegovo je ime poput priče (Gymnich 2005: 23).

Tolkienovi jezici postoje zbog svoje ljepote, a njihova realističnost dobivena je jer se nalazi unutar mitologije Međuzemlja³⁵ i svijeta Arde. Popularnost vilenjačkih jezika, kao i ostalih jezika, i u danas fascinira mnogobrojne ljude koji ih proučavaju i prenose dalje (Smith 2007: 92).

³⁵ Tolkien je smatrao kako je veza između mitologije Međuzemlja i njegovih umjetničkih jezika ključna, te je čak pisao i o tome zašto su pomoćni jezici osuđeni na propast: "*Volapiik, Esperanto, Ido, Novia!, etc. etc. are dead, far deader than ancient unused languages, because their authors never invented any Esperanto legends.*" (Smith 2007: 92)

3. DISTOPIJSKA FIKCIJA

Termin *utopija* znači 'nepostojeće mjesto' (*no place*) i izmislio ga je Thomas More u svojoj knjizi *Utopija* 1516. godine. Engleski filozof John Stuart Mill izmislio je termin *distopija* što znači 'loše mjesto' (*bad place*) u 1868. godini (Hutchinson 2000)

Distopijska fikcija započela je u 20. stoljeću s autorima H. G. Wellsom i Williamom Morrisom. Wells je vjerovao kako će znanstveni napredak nadjačati rat i siromaštvo te o tome i piše u knjizi *Ljudi poput Bogova* (*Men Like Gods*). Utopijske ideale opisao je i Morris u knjizi o savršenom društvu pod nazivom *Vijesti od nigdje* (*News from Nowhere*) iz 1890. godine. Morris u knjizi brani ono u što vjeruje, da je jedini način kako se može živjeti bez podjela u umjetnosti, životu i poslu, ali isto kritizira elemente socijalizma (Baker 1990: 26-28).

Kako je 20. stoljeće sve više odmicalo, ljudi su sve manje vjerovali u znanstveni i politički napredak. Aldous Huxley u svojoj noveli *Hrabri novi svijet* (1932) kritizira utopijske vrijednosti znanosti i politička stajališta utopista poput Wellsa i Morrisa (Hutchinson 2000).

Radnja *Hrabrog novog svijeta* odvija se u budućnosti te izaziva Wellsovu ideju o znanstvenom napretku i poboljšanju svih aspekata života. Klase društva podijeljene su prema inteligenciji: *alfe* imaju zadatke koje zahtijevaju mentalne sposobnosti, a *delte* su stvorene za fizički rad. Protagonist, John, rođen je na prirodan način i pripada "divljacima" (oni koji nisu dio znanstvenog napretka), izvan dominantnog društva. Kad John stupi u utopijsko društvo, shvati kako je ono za njega kavez. Knjiga sugerira da ljudsko biće prestaje biti čovjek kad se ne može sramiti, osjećati krivnju i patnju (*ibid.*).

Pisci 1940-ih i 1950-ih napuštaju ideju o znanstvenim naprecima. Knjige kao Orwellova *1984.* (1949) pišu o društvima kojima upravljaju totalitarne države i opisuju strepnje porasta moći totalitarnih režima. Orwellova *1984.* jedna je od najpoznatijih distopija 20. stoljeća. U Orwellovoj budućnosti država koristi manipulativni oblik jezika, novogovora, u kojem se nalaže kako je rat mir, a sloboda ropstvo. Glavni likovi Winston i Julija svjesni su koncepta slobode i pokušavaju napraviti neuspješnu pobunu koja završava uhićenjem i rehabilitacijom (Beauchamp 1974: 464).

Inspiriran pitanjem osobne slobode, 1962. godine Burgess piše *Paklenu naranču*. *Paklena naranča* bavi se idejom ispiranja mozгова i državnom kontrolom. Protagonist je tinejdžer koji je lišen svoje slobode, nakon što je bačen u zatvor zbog ubojstva (Evans 1971: 406).

U kasnijem razdoblju 20. stoljeća distopije reflektiraju tadašnja dominantna pitanja kao što su društvene nejednakosti, konzumerizam i promjena u tehnološkom svijetu. J. G. Ballard 1975. godine piše knjigu *Visokogradnja* koja se bavi modernim, konzumerističkim društvom koje ujedno predstavlja sliku distopijskog društva. Stanari modernog i visokograđenog apartmana sa svojim luksuzom odijeljeni su od ostatka svijeta i tako su napustili svaki osjećaj za društvo i moralnost (Matthews 2013: 124-125).

Godine 1985. Margaret Atwood objavljuje *Sluškinjinu priču*, knjigu koja se bavi političkom distopijom u kojoj se istražuje feminizam, nedostatak slobode, kršćanski fundamentalizam i seksualnost. Knjiga kritizira distopijsko društvo koje se temelji na religioznom fundamentalizmu i sistemu seksualne i rasne opresije (Ketterer 1989: 211-214).

Tehnološkim promjenama bavi se tv-serija *Crno zrcalo*³⁶ koja pokazuje mogući negativni efekt medija, društvenih mreža i tehnologije općenito.

Umjetnički jezik u distopijskoj fikciji važan je instrument pojačavanja realnosti fiktivnog svijeta. Ujedno fiktivni jezik utječe na to kako će likovi percipirati taj svijet, ali donosi i određene političke ili društvene poruke. Tako u djelu *1984.* novogovor postavlja pitanje što bi se dogodilo kad bi jezik pao u ruke totalitarnom režimu te kako ograničavanje jezika utječe na ljude. U djelu *Paklena naranča* pojavljuje se nadsat, jezik koji je dio identiteta mlade bande suprotstavljene autoritetu (Beauchamp 1974: 462-463, 475).

3.1. Novogovor

George Orwell, pravim imenom Eric Blair, objavio je 1949. svoj distopijski roman pod nazivom *1984.* Radnja je smještena u budućnosti gdje postoje samo tri superdržave:

Kako je Rusija apsorbirala Europu, a Sjedinjene Države apsorbirale Britanski Imperij, dvije su, od tri današnje velesile, Eurazija i Oceanija, u stvari već postojale. Treća, Orijentazija, pojavila se kao posebna tvorevina nakon još jednog desetljeća konfuznih ratova. (Orwell 2015: 203)

Eurazija obuhvaća cijeli sjeverni dio europskog i azijskog kontinenta, od Portugala do Beringova tjesnaca. Oceanija obuhvaća obje Amerike, sve otoke na Atlantiku uključujući tu i britanske, zatim Australaziju i južni dio Afrike. Orijentazija, manja od ostalih i s manje preciziranom zapadnom granicom, obuhvaća Kinu i sve zemlje južno

³⁶ *Black Mirror*: https://www.imdb.com/title/tt2085059/?ref_=fn_al_tt_1

od nje, japanske otoke i velike, ali ne posve određene dijelove Mandžurije, Mongolije i Tibeta. (Orwell 2015: 203)

Riječ je o trima totalitarističkim državama čija je službena ideologija ista, ali je predstavljena pod različitim nazivom:

U Oceaniji vladajuća se filozofija zove anglosoc, u Euraziji se zove neoboljševizam, a u Orijentaziji ima kinesko ime koje se obično prevodi kao "obožavanje smrti", ali možda bi se točnije protumačilo kao "Zatiranje sebstva". (Orwell 2015: 214-215)

Ali u svakoj varijanti socijalizma, koja se javlja od otprilike 1900. na ovamo, cilj da se uspostavi sloboda i jednakost sve se otvorenije napušta. Novi pokreti koji se javljaju sredinom stoljeća, anglosoc u oceaniji, neoboljševizam u Euraziji, "obožavanje smrti", kako se obično naziva, u Orijentaziji, postavljaju kao svjesni cilj ovjekovječenja neslobode i nejednakosti. Ti su novi pokreti izrasli, razumije se, iz starih i težili su da zadrže staro nazivlje i da na riječima odaju počast staroj ideologiji. Ali svrha im je svima bila zaustaviti napredak i povijest u određenom trenutku zamrznuti. (Orwell 2015: 221)

Glavni lik, Winston Smith, stanovnik je Londona, koji pripada teritoriju Oceanije. Pripadnik je Šire Partije i radi u Ministarstvu istine, gdje mijenja sadržaje medija prema uputama Partije. Prema Orwellovu opisu, u Oceaniji je vidljiva stroga društvena podjela:

Kad se ta pozadina shvati, čovjek može, ako je već ne zna, izvesti opću strukturu oceanijskog društva. Na vrhu piramide je Veliki Brat. Veliki Brat je nepogrešiv i svemoćan. Njegova je funkcija da djeluje kao žarišna točka ljubavi, straha i štovanja - emocija koje se lakše usmjeruju prema pojedincu nego prema kakvoj organizaciji. Ispod Velikog Brata dolazi Uža Partija, čiji je broj ograničen na šest milijuna članova ili nešto manje od dva posto oceanijskog stanovništva. Ispod Uže Partije dolazi Šira Partija koja se, ako Užu Partiju opišemo kao mozak države, može s pravom usporediti s rukama. Ispod nje dolazi tupa masa koju obično nazivamo "prolima"; sadrži možda 85 posto stanovništva. U pojmovima naše prijašnje klasifikacije, "proli" su niži, jer robovsko pučanstvo ekvatorijalnih zemalja, koje neprestano prelazi iz ruku u ruke raznih osvajača, nije trajan niti nužan dio društvene strukture. (Orwell 2015: 226)

Najveći dio stanovništva čini upravo niža klasa, odnosno "proli", koji žive u siromaštvu i ne mogu postati dio Partije. Srednju klasu čine članovi Šire Partije koji su "ruke" države, odnosno uglavnom obavljaju intelektualne ili birokratske poslove (primjerice, pisanje novih

izdanja rječnika novogovora, pisanje materijala za širenje propagande, mijenjanje ili potpuno uništavanje knjiga itd.). Iako su članovi Partije, i oni žive u neimaštini:

Winston je iščupao tijelo iz kreveta – bio je gol, jer je član Šire Partije primao godišnje samo 3000 kupona za odjeću, a par pidžama stajao je 600 kupona – i zgrabio je otrcanu majicu i kratke gaće koje su ležale prebačene preko stolice. (Orwell 2015: 38)

Višu klasu čini Uža Partija koja je "mozak" države. Oni su najpovlaštenija klasa od svijeta, te uživaju određene povlastice poput kave ili mogućnosti da nakratko ugase telekran:

- *To je kava – promrmljao je – prava kava.*
- *To je kava koju pije Uža Partija. Ovdje ima cijela kila. rekla je ona.*
- *Kako si se uspjela domoći svih tih stvari?*
- *Sve je to iz Uže Partije. Te svinje imaju sve, ama baš sve. Ali razumije se, konobari i poslugi i ljudi oko njih ponešto ukradu i... gle, imam i paketić čaja. (Orwell 2015: 156)*

Dok je O'Brien prolazio kraj telekrana, nešto mu je očito palo na pamet. Zastao je, okrenuo se u stranu i pritisnuo prekidač na zidu. Čuo se oštri škljocaj. Glas se prekinuo. Juliji se oteo sitni nehomični uzdah, mali cijuk iznenađenja. Čak i u svom golemom strahu, Winston je bio previše iznenađen a da bi mogao zadržati jezik za zubima.

- *Vi ga možete ugaziti? – rekao je.*
- *Da – rekao je O'Brien – možemo ga ugaziti. To nam je povlastica. (Orwell 2015: 186)*

Veliki Brat nalazi se na vrhu društvenog poretka. On je vođa partije koji se nikad ne pojavljuje u fizičkom obliku, već je prisutan na plakatima *Veliki brat te motri*, koji su postavljeni svugdje po gradu:

Na svakom odmorištu, nasuprot ulazu u dizalo, sa zida je zurio plakat s golemim licem. Bila je to jedna od onih slika koje su tako napravljene da te oči sa slike prate kamo god se makneš. VELIKI BRAT TE MOTRI stajalo je u legendi slike. (Orwell 2015: 7)

Partija upravlja stanovništvom uspostavom četiriju ministarstava: Ministarstva ljubavi, Ministarstva mira, Ministarstva istine i Ministarstva bogatstva:

Po Londonu su se razmjestile još samo tri druge zgrade slična oblika i veličine. Toliko su nadvisivale sve okolne građevine da su se s krova stanobloka Pobjede mogle sve četiri vidjeti istodobno. Bila su to sjedišta četiriju ministarstava, između kojih je podijeljen cijeli državni aparat. Ministarstvo istine, koje se bavilo vijestima, zabavom,

obrazovanjem i umjetnostima; Ministarstvo mira koje se bavilo ratom; Ministarstvo ljubavi koje je održavalo red i zakon, i Ministarstvo bogatstva, koje je bilo odgovorno za ekonomske poslove. Na novogovoru njihovi su nazivi glasili: Minisis, Minipax, Miniljub i Minibog. (Orwell 2015: 10)

Među njima je Ministarstvo ljubavi bilo zaista strašno. Na njemu uopće nije bilo prozora. Winston nije nikada bio u Ministarstvu ljubavi, ni na pola kilometra od njega. U zgradu je bilo nemoguće ući osim po službenom poslu, a i onda samo probijajući se kroz labirint od spletova bodljikave žice, čeličnih vrata i mitraljeskih gnijezda. Čak su i ulice koje vode do njenih vanjskih barijera bile pune stražara gorilskih njuški, u crnim uniformama, naoružanih uzglobljenim pendrecima. (ibid.)

Ironija je bila u tome što su prave funkcije svakog od ministarstava bile upravo suprotne onome kako su se nazivale:

Čak i imena četiriju Ministarstava koja nama vladaju pokazuju besramnost u promišljenom izvrtanju činjenica. Ministarstvo mira bavi se ratom, Ministarstvo istine lažima, Ministarstvo ljubavi mučenjem, a Ministarstvo bogatstva siromaštvom. (Orwell 2015: 234)

Orwella su zanimali totalitarni režimi, posebice Sovjetski Savez za vrijeme Josipa Staljina, i što su sve totalitarni režimi poduzimali kako bi zadržali kontrolu. Važno oružje kojim su zadržavali kontrolu bio je jezik (Adams 2011: 50).

Jezik reflektira ono što se događa u politici i kulturi društva. Jezik je, drugim riječima, zrcalo društva i povijesti, prikazuje događaje i veze koje utječu na živote pojedinaca (Lang 1989: 170-171).

Orwella je zanimala i veza između misli i jezika: kako utječu jedan na drugog, može li se jezik upotrebljavati kako bi se misao mogla kontrolirati i utječe li smanjenje opsega jezika na misao (Adams 2011: 49).

Način na koji je nešto rečeno ili napisano za Orwella je povezan s onim što je rečeno jer je ono povezano ne samo sa životom društva već i pojedinca, njihovom kulturom kao i književnošću. (Lang 1989: 171)

1984. naglašava odnos totalitarizam-jezik-društvo tako da je jezik povezan s mišljenjem, odnosno da se misli i ideje prilagođavaju i oblikuju od riječi jezika koji su dostupni. Društvo ovisi o jeziku jer on formira način na koji osoba misli, ali i utječe na percepciju svijeta. (Lang 1989: 172)

Jezik je izravna refleksija i ekspresija ljudskog karaktera. To znači da jezik, poput ljudi, može biti iskren, ali i iskvaren, i to ne samo kad se izgovori laž već i kad se ta laž uvuče u dijelove jezika, u vokabular, gramatiku, ali i u svakodnevnu upotrebu. To se dogodilo u jeziku društva 1984. (Lang 1989: 170).

Totalitarizam teži kontroli i manipulaciji društva, kao i pojedinaca. Glavno oružje kojim postiže kontrolu jest jezik. Totalitaristički režim mora ovladati jezikom jer ako ovlada jezikom, onda je ovladao i ljudima, odnosno može kontrolirati društvo (Adams 2011: 50).

Način postizanja kontrole predstavljen je *artlangom* pod imenom *novogovor*. Novogovor nije toliko zastupljen u tekstu, ali na kraju knjige Orwell piše dodatak *Načela novogovora*, gdje detaljnije opisuje jezik kao i njegovu svrhu. Riječi se temelje na engleskom jeziku, njihov broj sveden je na minimum i njihovo je značenje ograničeno (Adams 2011: 51).

Iako se novogovor temelji na engleskom jeziku, današnjem bi govorniku engleskog jezika bio jedva razgovijetan (Orwell 2015: 323).

3.1.1. Načela novogovora

Načela novogovora podijeljena su u tri dijela pod nazivom rječnik A, rječnik B i rječnik C. Rječnik A sastoji se od riječi potrebnih za svakodnevni život. (Orwell 2015: 324)

Rječnik novogovora sastavljen je tako da daje točan izraz za svako značenje, a da pritom isključuje sva druga značenja. To se postiglo izmišljanjem novih riječi, eliminacijom nepoželjnih riječi ili ogoljavanjem tih riječi od svih "neispravnih", odnosno sekundarnih značenja, kao što se može vidjeti iz primjera riječi *slobodan*. Riječ *slobodan* postojala je u rječniku, ali se mogla upotrijebiti samo u rečenicama kao što su "Ovaj je pas slobodan od buha." ili "Ovo je polje slobodno od korova". Nije se mogla upotrijebiti u smislu "politički slobodan" ili "intelektualno slobodan", jer politička i intelektualna sloboda nisu postojale (Orwell 2015: 323-324).

Rječnik je služio za izražavanje jednostavnih misli, onih koje su se odnosile na konkretne predmete ili fizičku djelatnost. S obzirom na to da su se mogle izraziti samo jednostavne misli, rječnik je bilo nemoguće upotrijebiti za bilo kakvu književnu svrhu, političku ili filozofsku raspravu (Orwell 2015: 324).

Gramatika novogovora imala je dvije važne stavke. Prva stavka jest potpuna zamjenjivost među svim vrstama riječi. Svaka riječ (pa i posve apstraktne riječi kao što su *ako* ili *kad*) mogla se upotrijebiti kao glagol, imenica, pridjev ili prilog (Orwell 2015: 324).

Riječi *misao* i *misliti* nisu postojale, a njihovo značenje preuzelo je *misli* koja je po vrsti riječi mogla biti i imenica i glagol. Ujedno, da bi se dodatno ograničile riječi, glagol i imenica stapaju se u novu riječ *glagolmenicu* (Orwell 2015: 324)

Pridjevi su se oblikovali dodavanjem sufiksa *-vjetan*, a prilozii pak dodavanjem sufiksa *-shodan*. Tako je primjerice *brzovjetan* značilo 'hitan', a *brzoshodan* je značilo 'po kratkom postupku'. Postojala su i odstupanja, odnosno u rječniku su se nalazili i riječi *starogovora* kao što su *dobar*, *jak*, *velik*, *crn*, *mekan*, ali njihov se broj sa svakim novim izdanjem smanjivao (Orwell 2015: 325).

Svaka riječ mogla se oblikovati u niječni oblik dodavanjem prefiksa *ne-* ili naglasiti prefiksima *duplo-* ili *dvoduplo-*. Tako je *nehladno* značilo 'toplo', *duplohladno* je označavalo 'hladnije', a *dvoduplohladno* 'jako hladno' (Orwell 2015: 325).

U svim slučajevima gdje dvije riječi tvore prirodan par suprotnosti bilo je dovoljno samo izabrati koju od njih izbaciti iz upotrebe. Tako *dobar* izbacuje riječi *loš* i *zao*, te se oni označavaju riječju *nedobar* (Orwell 2015: 326).

Drugo važno obilježje gramatike bila je pravilnost. Sve su se deklinacije i konjugacije odvijale prema istim pravilima. Tako su svi glagoli bili jednaki i završavali su skraćenim nastavkom *-o* u jednini. Oblik riječi *ukrasti* za sva prošla vremena bio je *kro* (*ja kro*), riječ *dumati* u rečenicama *Ja duma.h* i *Ja sam dumao*. glasila *ja dumo* (*ibid.*).

Sve su se množine završavale nastavcima *-ovi* ili *-evi*, bez obzira na rod: množine riječi *čovjek*, *žena*, *dijete*, *vol*, *krava*, *tele* glasile su *čovjekovi*, *ženovi*, *djetovi*, *volovi*, *krovovi*, *televi*. Komparacija pridjeva dobivala se isključivo dodavanjem nastavaka *-iji* i *naj-* (*dobar*, *dobriji*, *najdobriji*), a sve iznimke i nepravilni oblici bili su ukinuti (*ibid.*).

Jedine vrste riječi kojima se i dalje dopuštalo da u sklanjanju zadrže nepravilnosti bile su lične, odnosne i pokazne zamjenice (*ibid.*).

Postojale su i nepravilnosti u tvorbi riječi, koje su se događale iz potrebe za brzim i lakim izgovorom. Zbog eufonije i mogućnosti da se riječ teško izgovara ili netočno čuje, umetali su se dodatni glasovi/slova ili bi se zadržao njezin arhaičan oblik (Orwell *ibid.*).

Rječnik B sastoji se od riječi koje su stvorene u političke svrhe. To su riječi koje su imale političku implikacije te nametanje poželjnih ideoloških stavova osobi koja ih upotrebljava (Orwell 2015: 327).

Riječi u rječniku B beziznimno su složenice. Sastoje se od dvije ili više riječi stopljenih u oblik koji se može lako izgovoriti (primjerice *glagolmenica*, odnosno spoj riječi glagol i imenica, *telekran*, odnosno televizijski ekran) (*ibid.*).

Još jedan primjer jest riječ *dobrodum* što znači 'pravovjerje' kao imenica ili 'misli na jedini ispravan način', kao glagol. *Dobrodum* kao glagomenica jest *dobrodum*, u perfektu glasi *ja dobrodumo*, pridjev je *dobrodumovjetan* (ili od milja *dobrodumast*), prilog *dobrodumoshodno*, vršitelj glagolske radnje *dobrodumac* (*ibid.*).

Eufonija je jedan od ključnih elemenata rječnika te je zbog toga nepravilna tvorba bila mnogo češća u rječniku B nego u rječniku A. Primjerice, pridjevski oblici od *minisis*, *minipax* i *miniljub* glasili su *ministinit*, *maximiran* i *miniljubak*, zato što bi složenice *minisisovjetan*, *minimirovjetan* i *miniljubovjetan* bile nezgodne za izgovor (*ibid.*).

Neke riječi iz rječnika B imale su toliko usko značenja da su bile jedva razgovijetne onima koji nisu savladali jezik u cjelini:

Katkad mu se povjeravalo čak i reguliranje Timesovih uvodnika koji su u cijelosti bili napisani na Novozboru. Razmotao je poruku koju je prije bio odložio. Glasila je: times 3. 12. 83. v. b. dnezap report duplonedobar ref neosobe novopis predarhivno nadparařira. (Orwell 2015: 51)

Na Starozboru (ili književnom engleskom) to bi se moglo prevesti ovako: Izvještaj o dnevnoj zapovijedi Velikog Brata u Timesu od 3. prosinca 1983. krajnje je nezadovoljavajuć i službeno referira o nepostojećim osobama. U potpunosti preraditi i podastrijeti novi tekst višem pretpostavljenom prije arhiviranja. (Orwell 2015: 52)

Drugi primjer je *Starodumci ne trbosjećaju Anglosoc*. Prijevod na starogovoru bio bi "Oni čije su se ideje formirale prije Revolucije ne mogu imati potpuno, emocionalno razumijevanje načela engleskog socijalizma." Naravno, da bi se razumjela rečenica, osoba mora poznavati najnovije izdanje Rječnika te znati što svaka pojedinačna riječ znači. *Anglosoc* označava engleski socijalizam, odnosno glavnu ideologiju Partije. *Trbosjećivati* znači 'slijepo i oduševljeno prihvaćanje'. A *starodumac* je povezana sa slikom pokvarenosti i propasti. (Orwell 2015: 328)

Rječnik B nije bio ideološki neutralan. Većina riječi bile su eufemizmi. Takve riječi kao što su *logorad* (logor radosti, logor za prisilni rad) ili *minipax* (Ministarstvo mira, Ministarstvo rata) značile su suprotnost onom što predstavljaju (Orwell 2015: 330).

Nisu sve riječi imale suprotno značenje. Jedan primjer bio je *proletšop*, koji je značio potpuno bezvrijednu zabavu i sumnjive vijesti koje je Partija davala, odnosno "šopala" prole (*ibid.*)

Primjer *proletšopa* bila je lutrija koju je Partija organizirala kako bi zabavila mase, a nagrade su bile gotovo bezvrijedne:

Kad je Lutrija posrijedi, čak su i ljudi koji jedva znaju čitati i pisati, bili izgleda sposobni za najzamršenije proračune i za upravo fantastične podvige pamćenja. Postojala je cijela kasta ljudi koji su se uzdržavali isključivo prodajući sisteme, prognoze i amulette koji nose sreću. Winston nije imao veze s organiziranjem Lutrije, kojom je rukovalo Ministarstvo bogatstva, ali je znao (kao što su zapravo svi u Partiji znali) da su nagrade uglavnom imaginarne. Stvarno su se isplaćivali samo mali iznosi, dok su dobitnici velikih nagrada bile nepostojeće osobe. (Orwell 2015: 96)

Neke su riječi bile ambivalentne, i imale su konotacije "dobrog" kad bi se primijenile na Partiju, a "lošeg" kad bi se primijenile na neprijatelje (Orwell 2015: 330):

- Ima jedna riječ na Novozboru – rekao je Syme – ne znam da li je znaš: gakožbor, gakati kao patka. To je jedna od onih zanimljivih riječi koje imaju dva suprotna značenja: kad se primjenjuje na protivnika, onda je pogrda; kad se primjenjuje na nekoga s kim se slažeš, onda je pohvala. (Orwell 2015: 64)

Sve što je imalo bilo kakvo političko značenje svrstavalo se u rječnik B. Nazivi svake organizacije, skupine ljudi, države, institucije ili javne zgrade beziznimno su se reducirali na prepoznatljiv oblik. Taj oblik lako je izgovoriva riječ, s najmanjim mogućim brojem slogova. U Ministarstvu istine Arhivski komesarijat, u kojem je radio Winston Smith, nazivao se *eArhikom*, Literarni komesarijat nazivao se *Litkom*, a Komesarijat za teleprograme nazivao se *Telekom*. Razlog tome nije samo ušteda vremena, već i činjenica da kad se neko ime skрати, značenje mu se suzi i neopazice izmijeni, jer se isključi većina asocijacija koje bi se inače zadržale (Orwell 2015: 331).

Primjerice, izraz *Komunistička internacionala* asocira na opće ljudsko bratstvo, crvene zastave, barikade i Karla Marxa. Riječ *Komintern*, s druge strane, znači samo čvrsto povezanu organizaciju. *Komintern* se odnosi na nešto što se jednako lako prepoznaje i jednako je

značenjski ograničeno, kao riječ *stol* ili *stolica*. *Komintern*a je riječ koja se može izgovoriti gotovo bez razmišljanja, dok je *Komunistička internacionala* fraza koja podrazumijeva razmišljanje, što Partija pod svaku cijenu želi izbjeći (Orwell 2015: 331).

Eufonija, uz preciznost značenja, bila je najvažniji aspekt novogovora. Pravilnost gramatike uvijek se izostavlja u korist efonije iz razloga što su novogovoru bile potrebne kratke i odsječene riječi neosporivog značenja koje se brzo izgovaraju i bude minimalne asocijacije u govornikovo glavi (Orwell 2015: 332).

Rječnik B sadržavao je slične riječi (*dobrodum, logorad, Anglosoc, trbosjet* itd.) na način da su to bile riječi od dva ili tri sloga, s podjednako jakim naglaskom na svim slogovima. (*ibid.*).

Upotreba takvih riječi proizvodila je kokodakavi stil govora:

Dok je promatrao to slijepo lice kojem se čeljust brzo pokretala gore-dolje, Winstona je obuzeo neobičan dojam da to nije pravo ljudsko stvorenje nego nekakva lutka. To ne govori mozak toga čovjeka, nego njegovo grlo. Ono što navire iz njega sastoji se od riječi, ali to nije govor u pravom smislu: to je glasanje izgovoreno potpuno nesvjesno, poput gakanja patke. (Orwell 2015: 63)

Namjera je bila da se govor, a osobito govor o svakoj temi koja ima ideološko obilježje, učini, koliko je to moguće, nezavisnim od svijesti jer mjesto za mišljenje nije postojalo ni u Partiji ni u novogovoru (Orwell 2015: 332).

Rječnik C bio je dodatak koji dopunjava ostale i u potpunosti sadrži znanstvene i tehničke nazive. Oni su podsjećali na znanstvene termine *starogovora* i bili su izvedeni iz istih korijena, ali su bili strogo određeni i ogoljeni od nepoželjnih značenja. Imali su ista gramatička pravila kao i riječi u rječnicima A i B (Orwell 2015: 333).

Iako je ovaj rječnik sadržavao znanstvene nazive, riječ *znanost* nije postojala zato što su sva značenja termina *znanost* bila obuhvaćena riječju *Anglosoc* (Orwell 2015: 334).

Primjer riječi iz rječnika C jesu *zlostoj, zlostop* i *dvomišljenje*:

Prvi i najjednostavniji stadij te discipline, kojemu se uče i mala djeca, na novogovoru se zove zlostoj. Zlostoj znači sposobnost da se ustukne, kao po kakvom nagonu, na pragu svake opasne misli. On uključuje sposobnost da se ne shvati analogija, da se ne

zamjećuju logične greške, da se pogrešno shvate najjednostavnije misli ako su neprijateljske Anglosocu, te da se, kao dosadan ili odbojan, doživljava svaki misaoni slijed koji ga može odvesti u herezu. Zlostoj ukratko znači zaštitnu glupost. (Orwell 2015: 230)

Bez teškoće se oslobodio ove logičke greške i nije bilo opasnosti da joj podlegne. Shvaćao je, unatoč tome, kako mu nije niti smjela pasti na pamet. Mozak mora razviti slijepu točku za svaku opasnu misao koja mu se može prepriječiti. Postupak mora biti automatski, nagonski. Zlostop, kaže se na novogovoru. Bacio se na to da se uvježba u zlostopu. Postavljao je preda se tvrdnje - »Partija kaže daje zemlja ravna«, »Partija kaže daje led teži od vode« - i vježbao se da ne vidi ili da ne shvati argumente koji im protuslove. (Orwell 2015: 301)

Zlostoj i zlostop označavaju misli koje izravno ili neizravno krše pravila Partije. Ti termini označavaju da je misliti opasna aktivnost koja bi se pod svaku cijenu trebala izbjeći. U izbjegavanju takvih "opasnih" misli pomaže dvomišljenje, odnosno filozofija Partije koja glasi da treba prihvatiti sve što oni kažu:

Na starogovoru se to potpuno otvoreno zove »regulacija zbilje«. Na Novozboru se zove dvomišljenje, premda dvomišljenje sadrži i mnogo drugih stvari. Dvomišljenje znači sposobnost da se u glavi drže dva proturječna mišljenja istodobno i da ih se oba prihvaća.

Dvomišljenje leži u samoj jezgri Anglosoca, jer je suštinski čin Partije da koristi svjesnu obmanu, a da u tom zadrži nepokolebljivost koja ide s potpunim poštenjem. Govoriti promišljeno laži a istodobno u njih istinski vjerovati; zaboraviti svaku činjenicu koja je postala nezgodna, a onda, kad opet bude potrebna izvući je iz zaborava koliko dugo treba; nijekati postojanje objektivne zbilje, a istodobno izrabljivati zbilju koju niječeš — sve je to apsolutno nužno. (Orwell 2015: 232)

3.1.2. Od 4. travnja 1984. do 2050.

Smith je u svoj dnevnik zapisao datum 4. travnja 1984. Taj je datum prvi datum koji se pojavljuje u knjizi. On je važan iz razloga što Smith nije siguran je li taj datum uopće točan:

Odmaknuo se od stola. Obuzeo gaje osjećaj potpune bespomoćnosti. Prvo i prvo, nije nimalo pouzdano znao daje ovo zaista 1984. Mora da jest negdje oko te godine, budući da je razmjerno siguran da ima trideset devet godina, a koliko zna rodio se negdje ili 1944. ili 1945; ali dandanas ni jedan datum nije bilo moguće, osim u granicama od godinu ili dvije, točnije odrediti. (Orwell 2015: 13)

Pesimističnim tonom polako najavljuje filozofiju *Anglosoca*, odnosno duplofilozofiju i produkt *Anglosoca*, odnosno dvomišljenje. Partija može mijenjati prošlost, ali i sadašnjost i budućnost te ljudi više nisu sigurni ni u ono što se čini pomalo banalno, kao što su datum i godina (Guerrero 2018: 138).

Partija nastoji kontrolirati, oblikovati i uništiti ljudsku realnost, a to može učiniti pomoću jezika. Kako bi se prekrili tragovi *starogovora*, nastaje *novogovor* i niz njegovih rječnika (Blakemore 1984: 353).

Partijin pokušaj kontrole, oblikovanja i uništenja ljudske realnosti jezikom rezultiralo je nizom rječnika koji nastoje prekriti prošlost *starogovora* (Blakemore 1984: 353).

S vremenom specifične karakteristike novogovora postaju sve naglašenije – značenja riječi sve su uža i ograničenija, a mogućnost upotrebe u nepravilne svrhe polako nestaje. Kad starogovor bude prevladan, presjeći će se i posljednja poveznica s prošlošću (Orwell 2015: 335).

Povijest se nastoji promijeniti, ali ostaci literature iz prošlosti postoje (Smithovo sjećanje na fotografiju i na junake koji su poslije proglašeni izdajnicima Oceanije) i dokle god postoji starogovor, ti se ostaci mogu pročitati. Takvi ostaci provode svoje vrijeme u Ministarstvu istine te će "zahvaljujući" Partiji i novogovoru postati nerazumljivi. Nijedna knjiga napisana prije približno 1960. nije se mogla prevesti u cijelosti. Predrevolucionarna literatura mogla se samo podvrći ideološkom prijevodu (Orwell 2015: 335).

Zbog prestiža smatralo se poželjnim sačuvati uspomenu na određene povijesne ličnosti, a da se u isto vrijeme njihova djela usklade s *Anglosocom*. Razni pisci, kao što su Shakespeare, Milton, Swift, Byron, Dickens bili su stoga prevedeni. Po završetku izvorna se djela unište. Osim književnih djela, postojala je i praktična literatura (primjerice, tehnički priručnici) koji su doživjeli istu sudbinu (Orwell 2015: 336).

Orwellov rječnik označava prijelaz tranzicijskog perioda iz starogovora u novogovor. Nove generacije trebale su restriktivniji govor, gdje će mišljenje i razmišljanje biti gotovo nemogući. Završetak tranzicije označen je 2050. godine jer se čekao prijevod djela pisaca i svakodnevne literature, poput tehničkih priručnika, koje je vrijedilo sačuvati (Adams 2015: 54).

Stvaranjem rječnika Partija postavlja jezičnu ideologija koja je antijezična. Partija koristi jezik kako bi maskirala mržnju prema jeziku, priprema nove rječnike kako se ljudi ne bi

mogli izraziti jezikom. Partija koristi jezik kako bi napala čovjekovu jezičnu stvarnost i time degradirala samog čovjeka (Blakemore 1984: 349).

Namjera rječnika novogovora jest učiniti stare riječi neprepoznatljivima, uništiti sjećanje, uništiti prošlost i jezik koji je čuva. Partijina ideologija potvrđuje da neće postojati konačni rječnik novogovora jer će sa svakim novim izdanjem Partija sve više sužavati mogućnost formiranja samostalne misli (Blakemore 1984: 354).

Krajnji cilj Partije jest uništiti jezik, kao što je implicitno prikazano u *Principima novogovora* koje je Orwell dodao na kraju knjige. Novogovor daje jedan pogled na svijet, ali onemogućava sve druge poglede na svijet jer jedina realnost jest ona koja se temelji na riječima Partije. Tako stanovnici Oceanije ne mogu zasebno misliti, već onako kako Partija odredi i kaže (Blakemore 1984: 355)

Rječnici postaju sve manji i manji, a misao se sve više sužava te sve dok stanovnici ne budu svedeni na biljke (u nemogućnosti da misle samostalno), Partija neće biti zadovoljna (Blakemore 1984: 355).

Orwell nastoji zabilježiti propadanje ljudske misli putem propadanja jezika. Vjerovao je kako se zdravlje i zdrav razum društva mogu očuvati uz zdravlje i zdrav razum jezika. Društvo koje je prikazano u *1984.* ne znači da će se sve to obistiniti do detalja, ali je jasno da se neke stvari ipak javljaju u stvarnosti (Blakemore 1984: 356).

Namjera *1984.* nije nagovještaj budućnosti, nego fikcionalna politička satira i mogućnost uspostave novog svjetskog poretka, vlade koja sve kontrolira. To je vidljivo i u kontradiktornom sloganu *Rat je mir* (Guerrero 2018: 139).

Novogovor je verzija jezika koji nastoji zamijeniti standardni engleski jezik. Winston Smith posljednji je čovjek u Europi koji je mislio, osjećao i mario kao ljudsko biće. Novogovor označava kraj jezika i njegova zamjena mehaničkim, depersonaliziranim načinom komunikacije, koristan je politički instrument i instrument represije (Lang 1989: 169).

3.2. Nadsat

Anthony Burgess, pravog imena John Wilson, 1962. godine napisao je distopijski roman *Paklena naranča*. Radnja se odvija u bliskoj budućnosti (datum nije specificiran) u društvu koje ima supkulturu mladih građenu na nasilju. Glavni lik Alex narator je priče koji opisuje sukob pojedinca i države, kazne mladih kriminalaca kao i mogućnost iskupljenja (Evans 1971: 406).

Burgess je počeo pisati *Paklenu naranču* 1961. godine. Pri povratku u Englesku iz Malayja i Bruneija, gdje je podučavao, 1959. godine primijetio je kako se Engleska promijenila dok je on bio u inozemstvu. Nova kultura mladih pojavila se s glazbom, modom, drogom i nasiljem te je upravo ta kontrakultura 1960-ih bila inspiracija za supkulturu koja se javlja u *Paklenoj naranči*. Dolaskom Modsa i Rockersa, Burgess je predstavio Alexa i njegovu bandu te njihovu jaku želju besciljnog nasilja (Adams 2015: 6).

Za potrebe romana Burgess je izmislio i *artlang* koji je nazvao nadsat. Kad je bio u Lenjingradu (danas Sankt Peterburg) 1961. godine, ugledao je mlade huligane, slične onima koje je viđao u Britaniji. Ujedno je u to vrijeme naučio osnove ruskog jezika te je odlučio osmisli *slang* koji će se temeljiti na ruskom jeziku (Adams 2015: 66).

Za ime *nadsat* odlučio se iz razloga što nadsat dolazi od ruske riječi koja označava sufiks nadodan na brojeve od 1 do 9 da tvore brojeve od 11 do 19 (*thirteen, nineteen*) te je ekvivalent engleskom sufiksu *-teen* koji se ujedno podudara i s riječju *teen*, odnosno tinejdžer. Ime *nadsat* prikladno je upravo iz razloga što se njime, u knjizi, služe tinejdžeri (*ibid.*)

Procjena je da se otprilike 3% do 5% teksta sastoji od riječi nadsata, što znači da je otprilike svaka dvadeseta riječ nadsata. Burgess je procijenio kako čitatelju treba prvih pedeset stranica kako bi se priviknuo na nadsat. Cilj čitanja jest da čitatelj nauči minimalan broj ruskih riječi (Evans 1971: 406).

Burgess je ujedno rekao kako su njegove namjere bile da čitatelj osjeti "ispiranje mozga" u procesu razumijevanja ruskih elementa nadsata (Vincent i Clarke 2017: 249).

Osim "stroja za ispiranje mozga", nadsat služi kao filtrirajući ekran prema kojem se veći dijelovi verbalnog i fizičkog nasilja usitnjavaju u manje prilagođene dijelove. Jedna od svrha nadsata jest stvaranje barijere koja ublažava efekt nasilja³⁷ (Suciu i Culea 2020: 175-176).

³⁷ Paklena naranča postaje popularizirana zbog filmske adaptacije Stanleyja Kubricka iz 1972. Ta je činjenica zanimljiva jer se adaptacija nije naročito sviđala Burgessu. Jedan od najvećih razloga bio je upravo zanemarivanje

U uvodnom dijelu može se vidjeti kako nadsat funkcionira:

Our pockets were full of deng, so there was no real need from the point of view of crasting any more pretty polly to tolchock some old veck in an alley and viddy him swim in his blood while we counted the takings and divided by four, nor to do the ultra-violent on some shivering starry grey-haired ptitsa in a shop and go smecking off with the till's guts. But as they say, money isn't everything. (Burgess 2013: 11)

deng = "money"

crasting = "stealing"

pretty polly = "money" (rhymes with *lolly*, a slang word for money)

tolchock = "beat up"

veck = "person, man"

viddy = "see, watch"

starry = "old"

ptitsa = "bird (i.e. woman)"

smecking = "laughing" (Vincent i Clarke 2017: 255)

Čitatelj ne mora znati sve riječi, ali može pogađati o čemu je riječ. Primjerice, znajući da su njihovi džepovi bili puni nečega i druga ukazivanja na dobitak, može se zaključiti kako je riječ o novcu (Vincent i Clarke 2017: 250).

Autor čitatelja upoznaje s Alexom i njegovim prijateljima. Zovu se *droogs*, što na ruskom znači 'prijatelj', ali ponešto angliziran u knjizi. Sve riječi ne moraju se pogađati iz konteksta jer autorov cilj nije napraviti nerazumljivu priču. Miješanjem jezika, Burgess je s oprezom ostavljao kontekstu da ponudi definiciju (Evans 1971: 406).

3.2.1. Riječi nadsata

Ruski jezik pisan je ćirilicom, što znači da je Burgess jezik adaptirao engleskom pisanom sistemu i osmislio riječi koje će se moći izgovoriti na engleskom jeziku. Tako ruska

nadsata. Film naglašava nasilje te zanemarivanjem nadsata briše efekt ublažavanja nasilja jer gledatelj nije okupiran "slaganjem" značenja riječi nadsata (Evans 1971: 406).

imenica *babushka* postaje *baboochka*, *dévochka* postaje *devotchka*, *drug* postaje *droog*, *yaz'ik* postaje *yahzick* (Adams 2015: 68).

Nakon što ruska riječ postaje nadsat, pojavljuje se engleska infleksija, u primjeru množine imenica nadodaje se *-s* ili *-es* (*baboocha* postaje *baboochas*). Kod glagola *krást* postaje *crast*, *ubivát* postaje *oobivat*, *govorit'* postaje *govoreet* itd. Ruski pridjevi *uzhásnyj* postaje *oozhassny*, *stáryj* postaje *starry* itd. (Adams 2015: 68-69).

Riječi koje nisu ruskog podrijetla dolaze kao imitacija *slanga* školaraca (*baddiwad* > *bad* 'loš', *eggiweg* > *egg* 'jaje'), a neke se temelje na rimovanju. Nekoliko riječi podrijetlom je iz drugih jezika (*clop* < *kloppen* 'kucati' na nizozemskom jeziku, *tass* < *tasse* 'čša' na francuskom jeziku). Te su neke riječi Burgessova izmišljene kreacije (*chumble* < *chatter+mumble*, *guff* 'smijeh', *sinny* < 'film' kao *cinema*) (Adams 2005: 69).

Nadsat se sastoji od elemenata ruskih riječi, ali postoje i riječi drugog podrijetla (kao što je prethodno opisao Adams). Tu raspodjelu donose Vincent i Clarke (2017: 253) koji nadsat dijele na sedam kategorija (Tablica 6).

Tablica 6. Nadsat

Kategorija	Broj riječi	Primjer
Osnove nadsata	218	<i>Bolshy, droog, tashtook</i>
Arhaizmi	36	<i>Canst, thou/thee/thy/thine</i>
Dječji govor	10	<i>Eggiweg, purplewurple</i>
Rimovani slang	5	<i>Luscious glory, pretty polly</i>
Skraćenica	21	<i>Guff, hypo, sinny</i>
Složenica	46	<i>Afterlunch, ultra-violent</i>
Kreativna morfologija	20	<i>Appetitish, crunk, cancery</i>

Osnove nadsata odnose se na ruske elemente, odnosno releksikalizaciju engleskog jezika na ruskoj osnovi. Osim ruskih elemenata, postoje i elementi drugih jezika (*tass* – francuska riječ i *shilarny* – riječ neodređene etimologije). Neke od riječi osnovnog nadsata formiraju se na sličan način kao skraćivanje (*veck* je skraćeni oblik riječi *chelloveck*, a *chasso* je skraćeni oblik ruske riječi *chasovoi*) i složenice (*counter-veck*, *krovvy-dripping*). Kreativna

morfologija označava kreativno oblikovanje već postojećih engleskih riječi. Ona nastaje na kraju riječi (*appetitish* kao *appetizing*, *clowny* kao pridjev riječi *clow*), može se upotrebljavati kao novi dio govora (*blueing* kao glagol koji označava 'making blue' ili 'poplaviti') te promjena riječi za davanje novog značenja (*syphilised* kao ironična zamjena za *civilised*) (Vincent i Clarke 2017: 253).

Osim kategorizacije nadsata postoji i cijeli inventar vokabulara nadsata prikazan u Tablici 7.

Tablica 7. Semantičko grupiranje i inventar vokabulara nadsata
(Suciu i Culea 2020: 181-185)

Semantička grupa		Nadsat	Prijevod	Pojava u tekstu
	potkategorija			
1. ljudi	1.1. čovjek/muškarac	<i>chellovek/veck</i>	ljudsko biće, osoba, individualac	91
		<i>moodge</i>	muškarac, muž	9
	1.2. mladi muškarac	<i>malchicks/malchiwicks</i>	dječak	51
		<i>nadsat</i>	tinejdžer	15
	1.3. prijatelj	<i>droog, droogie</i>	prijatelj	73
		<i>bratty</i>	brat	3
	1.4. mlada žena	<i>ptitsa</i>	djevojka, žena	55
	1.5. djevojka	<i>devotckha</i>	djevojčica	47
	1.6. stara žena	<i>baboockha</i>	baka	15
		<i>forella</i>	dosadna starija žena	5
		<i>soomka</i>	vještica	1
		<i>lighter</i>	smežurana baba	2
	1.7. žena	<i>sharp/cheena</i>	žena	13/7
		<i>dama</i>	dama	1
	1.8. supruga	<i>zheena</i>	supruga	1
	1.9. stari muškarac	<i>ded</i>	djed	1
	1.10. opći naziv za ljude	<i>lewdies</i>	ljudi	24
		<i>litsos</i>	sinegdoha za ljude (lice)	1

	1.11. roditelji	<i>pee and em</i>	mama i tata	9	
	1.12. policijske snage	<i>milicent/ rozz</i>	policijac	47/26	
		<i>chasso</i>	čuvar	24	
	1.13. delikventi	<i>prestoopnik</i>	kriminalac	13	
		<i>plenny/ies</i>	zatvorenik, osuđenik	9	
		<i>baddiwad</i>	loša osoba, podlac	1	
	1.14. sofisticirani ljudi	<i>sophisto(es)</i>	sofisticirana osoba	2	
	1.15. alkoholičari	<i>pyahnitsa</i>	alkoholičar	1	
	1.16. drogirani ljudi	<i>in-the-lander</i>	drogeraš	1	
	1.17. društvene grupe	<i>banda/gruppa/shaika</i>	banda	1	
	1.18. pogrdni nazivi	<i>bratchny</i>	kopile	20	
		<i>gloopy</i>	budala, glupan	14	
		<i>bruiseboy</i>	lupež	2	
		<i>merzky get</i>	prljavi gad	1	
		<i>decreps</i>	oronula osoba	1	
2. nasilje	2.1. glagoli	<i>tolchock(ed/ing)</i>	udariti, gurnuti	36	
		<i>fist</i>	udariti	10	
		<i>razrez</i>	rezati	5	
		<i>crast</i>	ukrasti	4	
		<i>drat(s)</i>	tući, uništiti	2	
		<i>skvat</i>	ugrabiti	1	
		<i>vred</i>	oštetiti, ozlijediti	1	
	2.2. imenice	<i>oobivat</i>	ubiti	1	
		<i>krovvy</i>	krv	37	
		<i>tolchock</i>	udarac	30	
		<i>dratsing</i>	tuča	16	
		<i>ultra-violence</i>	nasilje	12	
		<i>crasting</i>	pljačka	10	
		<i>razrez</i>	rana	3	
		<i>twenty-to-one</i>	nasilje	3	
		<i>bitva</i>	borba	2	
	<i>boot-crush</i>	udarac čizmom	1		
	2.3. oružje	<i>chain</i>	udarac lancem	1	
		<i>britva</i>	britva	25	
		<i>nozħ</i>	nož	14	
		<i>oozy</i>	lanac	6	
	2.4. vatreno oružje	<i>pooshoka</i>	pištolj	2	
	2.5. vulgarne riječi	<i>cal, cally</i>	sranje, usrano	45/20	
		3.1. tijelo	<i>plott</i>	tijelo, meso, truplo	30

3. dijelovi tijela	3.2. torzo	<i>rook(er)</i>	ruke	88	
		<i>glaz(z), glazzy</i>	bradavice	70	
		<i>zoobies</i>	zubi	22	
		<i>pletcho(es)</i>	ramena	17	
		<i>keeshkas</i>	crijeva	5	
		<i>groody</i>	grudi	2	
		<i>tick-tocker</i>	srce	2	
		<i>brookoko</i>	trbuh	1	
		<i>shiyah</i>	vrat	1	
	3.3. glava	<i>rot</i>	usta	90	
		<i>litso</i>	lice	76	
		<i>gulliver</i>	glava	70	
		<i>glaz(z)/glazzy</i>	oči	70/1	
		<i>ooko</i>	uho	7	
		<i>goober</i>	usnica	5	
		<i>voloss</i>	kosa	4	
		<i>yahzick</i>	jezik	4	
		<i>gorlo</i>	grlo	2	
		<i>mozg</i>	mozak	2	
		<i>cluve</i>	kljun	1	
		<i>morder</i>	njuška	1	
	3.4. donji dio tijela	<i>noga</i>	noga	34	
		<i>yarbies</i>	testisi	13	
	4. odjeća i obuća	4.1. odjeća	<i>platties</i>	odjeća	40
		4.2. dijelovi odjeće	<i>carman</i>	džepovi	19
			<i>toofles</i>	papuče	6
			<i>sabog</i>	cipele	3
			<i>neezhnies</i>	donje rublje	1
<i>kick-boots</i>			cipele za udaranje	1	
<i>shlapa</i>	šešir	1			
5. finacije	5.1. novac	<i>pretty polly/ cutter/ deng</i>	novac	14/13/7	
6. hrana	<i>pishcha</i>	hrana	13		
	<i>eggiweg</i>	jaje	5		
	<i>kleb</i>	kruh	5		
	<i>jammiwem</i>	džem	1		
	<i>sakar</i>	šećer	1		
	<i>maslo</i>	maslac	1		
7. piće	7.1. bezalkoholno piće	<i>moloko</i>	mlijeko	20	
		<i>chai</i>	čaj	26	
	7.2. alkoholno piće	<i>firegold</i>	whiskey	1	
		<i>alc</i>	alkohol	1	
8. droga	8.1. supstance	<i>synthemesc</i>	sintetički meskalin	6	

		<i>moloko plus</i>	mješavina mlijeka i droge	4
		<i>drencrom</i>	adrenokrom	3
		<i>vellocet</i>	amfetamin	2
	8.2. duhan	<i>cancer</i>	cigarete	17
		<i>snoutie</i>	duhan	1
	8.3. pod utjecajem droge	<i>in-the-land</i>	drogirani	1
9. sex		<i>in-out/ pol/ spat</i>	sex	10/1/1
10. prostor	10.1. javni prostor	<i>mesto</i>	mjesto	31
	10.2. zatvoreni ustanova	<i>staja</i>	zatvor	16
	10.3. privatni prostor	<i>domy</i>	kuća	6
11. vrijeme	11.1. noćno vrijeme	<i>nochy</i>	noć	18
	11.2. općenito vrijeme	<i>minoota</i>	minuta	6
	11.3. vrijeme	<i>raz</i>	vrijeme	2
12. religija		<i>bog</i>	bog	31
13. životinje	13.1. uobičajeni termin	<i>scoteena</i>	životinja	3
	13.2. mačke	<i>koshka</i>	mačka	14
		<i>pusspots</i>	mačke	2
		<i>kot</i>	mačak	10
14. pridjevi	14.1. godina	<i>starry</i>	star	105
	14.2. veličina	<i>malenky</i>	malen	99
		<i>bolshy</i>	velik, ogroman	50
	14.3. osobine/stanje/ponašanje	<i>bezoomny</i>	lud	44
		<i>vonny</i>	smrdljiv	35
		<i>oddy knocky</i>	usamljen	19
		<i>nagoy</i>	gol	15
		<i>razdraz</i>	ljut	10
		<i>poogly</i>	uplašen	4
		<i>nadsat moda</i>	tinejdžerska moda	3
		<i>bolnoy</i>	bolestan	2
		<i>interessovatted</i>	zanimljiv	2
			preplašen	1
		<i>oomny</i>	inteligentan	1
	14.4. cijeniti nešto	<i>horroshow</i>	super	108
		<i>choodessny</i>	čudesno	1
		<i>zammechat</i>	izvanredno	1
		<i>dorogoy</i>	vrijedno, skupo	1
		<i>oozhassy</i>	užasno	1
	14.5. društveni status	<i>bugatty</i>	bogat	2
15. glagoli	15.1. ljudski čini	<i>viddy</i>	vidjeti	230
		<i>sloosh(y)</i>	slušati, čuti	77
		<i>smeck</i>	smijati se	51
		<i>itty</i>	ići	50
		<i>govoreet</i>	govoriti	48
		<i>peet</i>	piti	30

		<i>rabbit</i>	raditi	6
		<i>pony</i>	razumjeti	7
		<i>kupet</i>	kupiti	4
		<i>smot</i>	gledati	3
		<i>kopat</i>	razumjeti	2
		<i>gooly</i>	šetati	2
		<i>skazat</i>	reći	1
		<i>toast crunch</i>	jesti tost	1
		<i>crunk</i>	jesti	1
		<i>egging</i>	jesti jaje	1
	15.2. popravne mjere	<i>get loved</i>	biti uhvaćen	5
16. imenice	16.1. govor	<i>goloss</i>	glas	69
		<i>slova</i>	slova	45
		<i>nadsat talk</i>	tinejdžerski govor	2
	16.2. miris	<i>von</i>	miris	25
	16.3. pozitivno ponašanje	<i>smeck</i>	smijeh	24
	16.4. apstraktne imenice	<i>radosty</i>	radost	1
		<i>jeezny</i>	život	15
		<i>rassodok</i>	um	2
		<i>sneety</i>	san	2
		<i>messel</i>	ideja, misao, koncept	1
	16.5. negativno stanje	<i>strack</i>	strah	2
	17. razno	<i>skorry</i>	brzo	50
		<i>shoom</i>	buka, pobuna	19
<i>lomtick</i>		dio	12	
<i>otchkies/ochkies</i>		naočale	6	
<i>skolliwoll</i>		škola	3	
<i>appy polly loggies</i>		isprika	2	
<i>chepooka</i>		besmislica	1	
<i>collocoll</i>		zvono	2	
<i>darkmans</i>		noć	2	
<i>knopka</i>		dugme	2	
<i>eemya/nazz</i>		ime	2/1	
<i>kootch</i>		ključ	3	
<i>raskazz</i>	priča	1		

Od svih grupa najrazgranatija je prva skupina (ljudi) te se ona i najviše upotrebljava. Razlikuje se spol, dob, bračni status, obitelj, kriminal, društvene grupe i riječi posredstvom kojih se koriste derogatorni termini. Kad spominje svoju grupu, glavni lik, Alex razlikuje riječi poput *banda*, *gruppa* i *shaika* od ostatka riječi *lewdies* (ljudi), *chellovek*, *vek*, *droogs*, *bratty*, *malchick* ili *nadsat*. Koristi i englesku riječ *brat* čak 260 puta kako bi se obratio svojim

vršnjacima ili, nešto rjeđe, svojim čitateljima te tako stvorio osjećaj zajedništva među pripadnicima iste grupe i zajednice čitatelja (Suciu i Culea 2020: 186).

Pogrdni nazivi otkrivaju prezir bande kao i verbalno zlostavljanje kategorije ljudi koji ne pripadaju njihovoj grupi, koji su percipirani kao nemoćni, beskorisni i slabi (Suciu i Culea 2020: 186).

Koristi se deset različitih termina kad se spominju žene kako bi se razlikovalo mlado i staro, udane i neudane, obitelj i ne-obitelj. Mlađe žene postaju objekt učestalog zanimanja i zato ih uglavnom prate seksualne aluzije, želje i činovi. Za mlađe žene koriste se četiri različita termina: *ptitsa* (55 puta se pojavljuje u tekstu), *sharp* (13), *cheena* (7), *dama* (1). Termini za starije žene popraćene su pogrđnim nazivima jer se smatraju nepoželjnim te ih banda gleda s prezirom i ponižavajuće (Suciu i Culea 2020: 187).

Obiteljski život gleda se bez velikog zanimanja. Termin *zheena* (udana žena) koristi se samo jedanput, a naziv za roditelje (*pee and em*) koji dolazi od *papa* i *mama* skraćuje se zbog odbacivanja važnosti i utjecaja te riječi (*ibid.*).

Među najkorištenijim riječima jesu riječi koje označavaju policijske snage: *milicent*, *rozz* i *chasso* i pojavljuju se 97 puta u knjizi te im je funkcija tajno upozorenje koje jedino pripadnici bande razumiju. (*ibid.*)

Nasilje je jedna od najzanimljivijih pojava u nadsatu zbog velike upotrebe imenica i glagola koji imaju isti korijen. *Tolhock* (udariti) koristi se kao glagol i imenica, a pojavljuje se 35 puta u tekstu. Uz druge aktivnosti poput *razrez*, *crast*, itd. Stvaraju jaku vizualnu sliku nasilnih činova (bilo fizičkog ili verbalnog čina) (*ibid.*).

Treća grupa označava ljudsko tijelo. Opis je ponajviše vezan uz nasilje iz razloga što veći broj riječi poput *rot* (usta), *litso* (lice), *gulliver* (glava), *glazz(y)/ies* (oči), *rook(er)* (ruka), *zoobies* (zubi) i *pletcho(es)* (ramena) označavaju udarena mjesta ili dijelove iz kojih je počinjen čin udaranja (*ibid.*).

Osim nasilja, treća grupa povezana je s četvrtom grupom, odnosno odjećom. Dijelovi tijela i odjeća daju potpuni identitet pojedinca i stvaraju jaku fizičku sliku Alexa i njegovih prijatelja (*ibid.*):

Then we wore waisty jackets without lapels but with these very big built-up shoulders (pletchoes we called them) which were a kind of a mockery of having real shoulders like that. Then, my brothers, we had these off-white cravats which looked like whipped-up

kartoffel or spud with a sort of design made on it with a fork. We wore our hair not too long and we had flip horrorshow boots for kicking. (Burgess 2013: 11)

Što se tiče 10. i 11. grupe, one označavaju prostorno i vremensko kretanje bande. *Mesto* je bar u kojemu se Alex i njegovi prijatelji druže, Alexov dom i zatvor, odnosno promjena kretanja iz jedne lokacije u drugu na relaciji bar-dom-zatvor. *Nochy* je vrijeme kad se događaju kriminalne aktivnosti (Suciu i Culea 2020: 188.)

3.2.2. *Nadsat kao antijezik*

Nadsat je bezvremenski jezik, što znači da on uklanja geografsku lokaciju (radnja se može odvijati u bilo kojem gradu). S obzirom na to da jezik nije ustaljen u vremenu, likovi kao i njihovo ponašanje nisu povijesno kontekstualizirani. Time Alex i njegovi prijatelji pokušavaju stvoriti zatvoreni krug, minisvijet gdje samo oni žive i koriste jezik koji samo oni mogu razumjeti (Suciu i Culea 2020: 174).

Stoga se nadsat koristi kao jezik opozicije, nečega što bandu označava kao izoliranu protukulturnu grupu. (*ibid.*)

Nadsat se može sagledati kao *slang* i antijezik, *slang* iz razloga što služi komunikaciji među članovima određene grupe, odnosno tinejdžerima koji žele izostaviti odrasle. *Slangom* Alex i njegovi prijatelji pojačavaju osjećaj solidarnosti i zajedništva grupe. S druge strane, nadsat predstavlja otpornost prema autoritetu kao i širenje generacijskog i društvenog jaza (Suciu i Culea 2020: 175).

Generacijski jaz iskazan je izostavljanjem odraslih i autoriteta. S druge strane, društveni jaz iskazan je tako da Alex i njegovi prijatelji odbacuju konvencionalni jezik i izmišljaju novu leksičku zamjenu kao signal odbijanja ideologije tog desetljeća, društvenog poretka, društvenih organizacija, mogućnosti individualnog oblikovanja. Grupa nadsatom nameće svoj identitet i svoje pripadanje novoj grupi koja je neovisna, odijeljena od drugih (Suciu i Culea 2020: 177).

Slang postoji dok ga netko koristi. Nadsat stoga nosi i suprotnu funkciju izdržavanja vremena. On postoji dok god se prenosi grupom korisnika, ali se ujedno može zamijeniti drugim *slangom* nove grupe koja odluči izumiti i koristiti svoj jezični kod. Alex tako kaže kako ne razumije *slang* buduće generacije 12-godišnjaka (Suciu i Culea 2020: 175).

Antijezik³⁸ je posebna vrsta *argota* lopova, zatvorenika i drugih supkultura koji se protive normi društva. Termin *antijezik* osmislio je Halliday te je smatrao da struktura antijezika uključuje izvrtanje i negaciju strukture i semantike jezika društva. Antijezik se može sagledati u primjerima *canta*, jezika podzemlja Calcutte i zatvorenika poljskih zatvora. Takvi jezici nisu zanimljivi samo zbog svoje praktične funkcije (tajnost, solidarnost i jezična igra) već zbog stvaranja alternativnog društva i koncepta stvarnosti za svoje govornike. To se poklapa sa Sapir-Whorfovom hipotezom, odnosno antijezik stvara novu percepciju svijeta, antipercepciju (Fowler 1979: 259, 263).

Kad se gleda struktura, leksička je transformacija najvidljivija. Halliday opisuje dva leksička procesa: releksifikaciju (novi vokabular za nove koncepte specifične za devijantnu grupu ili adaptacija postojećih riječi tako da se one preoblikuju) i prekoreleksifikaciju (*overlexicalization*) (alternativni termini za koncepte kontrakulture) (Fowler 1979: 265).

U *Paklenoj naranči* releksifikacija, odnosno zamjena starih riječi novima, ključan je element nadsata. Društvena situacija Alexa i njegovih prijatelja stvara priliku za antijezik. Jezikom izjavljuju svoje protivljenje i prezir prema starijima i srednjoj klasi. Napadaju predstavnike društva demonstriranjem nasilja nad ljudima i njihovim vlasništvom. Njihovo djelovanje nije legalno te su zbog toga u ratu s državom i zakonom (Fowler 1979: 268).

So off we went our several ways, me belching arrrrgh on the cold coke I'd peeted. I had my cut-throat britva handy in case any of Billyboy's droogs should be around near the flat-block waiting, or for that matter any of the other bandas or gruppas or shaikas that from time to time were at war with one. (Burgess 2013: 36)

Peet, *britva* i *droog* primjeri su releksikalizacije za riječi *piće*, *britva* i *prijatelj*. Riječ *horrorshow* isto je primjer releksikalizacije. *Horrorshor* znači 'dobro', a dolazi od ruske riječi *xorosh* (dobro). Tu riječ Alex veže uz čin nasilja i smatra je pozitivnom vrijednošću u svom sistemu, ali negativnom za kulturu općenito (Fowler 1979: 269).

³⁸ "Iako je Halliday (1978) povezivao jezik s marginaliziranom grupom, i jezik elite ima odlike antijezika, više je orijentiran prema semiozi nego prema mimetičkom planu. I on isključuje sve *outsidere* (sve one koji nisu elita). I jezik elite pun je transformacija koje 'zatamnjuju' referencijalna značenja. [...] Govornici elite i govornici rubne društvene grupe podjednako ne vole uljeze (*outsidere*) i svojim antiidiomima, a još više različitim svjetovima kojima pripadaju, pridonose međusobnoj nekomunikabilnosti." (Granić 2005: 282)

Primjeri prekoleksifikalizacije jesu *banda*, *gruppas* i *shaikas*, riječi koje se odnose na tinejdžerske bande (Fowler 1979: 269).

Elementi verbalne igre isto su vezani uz antijezik. Alexov jezik pun je dosjetki i fonetskih igara:

the old cold moloko. Hohoho, the old moloko. Slooshying the sluice. Bedways is rightways now, so best we go homeways. The fuel needle had like collapsed, like our own hahaha needles had. (Burgess 2013: 37)

Aliteracija, onomatopeja, rimovanje i hiperbole prisutne su u govoru Alexa i njegovih prijatelja. One označavaju energiju, pouzdanje i kreativnost te naglašavaju njihovu slobodu od uzoraka jezika i normi društva (Fowler 1979: 269).

4. TREĆIĆKI JEZIK

Renato Baretić 2003. godine napisao je roman *Osmi povjerenik*. Radnja se odvija na izmišljenom otoku Trećiću, najudaljenijem naseljenom hrvatskom otoku. Otok funkcionira bez organa vlasti te država uporno šalje povjerenike kako bi uspostavili vlast, ali svaki je pokušaj bezuspješan:

- *Jesi čuo kad za Trećić?*

Zavoj kakvog je Siniša očekivao ipak nije trebao biti toliko oštar.

- *Trećić? Mislite, onaj otok?*

- *Otok, otok.*

- *A šta ja znam... Ono, samo iz križaljki. Dvanaest vodoravno, šest slova: "naš najudaljeniji naseljeni otok". Ništa drugo.*

I prije no što je premijer nastavio, i dalje zagledan kroz prozor, Siniša je shvatio da ovo ne sluti na dobro.

- *Sljedeći ponedjeljak ideš dolje. Vlada će te preksutra imenovati za svog povjerenika i ja hoću da sve svoje organizacijske potencijale, koji su neosporni, upregneš u organizaciju lokalne uprave i samouprave. I samouprave. (Baretić 2003: 5)*

Nakon političkog skandala na otok dolazi i Siniša Mesnjak, osmi povjerenik, čiji je zadatak organizirati izbore i uspostaviti legalnu lokalnu vlast. Zadatak izgleda lako, ali pri dolasku na otok Siniša se susreće s raznoraznim preprekama među kojima je i jezik. Baretić je jezik nazvao trećićki te je riječ o artlangu kojim se služe stanovnici Trećića:

- *Caj tjete? – pitao je provlačeći se kroz uzana vrata do stražnje strane šanka.*

Sinišine obrve izvile su se u dva dlakava upitnika.

- *Tjete caj za popit? – ispravio se brko prvi put, a onda još jednom, nakon kratkog nakašljavanja, ukočeno i pompozno, kao u opereti: - Bi li možda gospodin čašu svog omiljenog napitka? (Baretić 2003: 14)*

- *Okej, evo... U glavu: kako ti to govoriš? Mislim, bio sam i ja malo po otocima, čuo sam tristo dijalekata, razumio sam dva, tri. A čuo sam, malo doduše, i ove sad na trajektu...*

- *Ma, to su Prvićani i Drugićani...*

- *Nema veze, ko su da su, ali govore nekakav dijalekt, neko svoje narječje, šta ja znam. (Baretić 2003: 19)*

Otok Trećić funkcionirao bi i da je kao osnova govora upotrijebljen bilo koji otočki dijalekt ili čakavski idiom. No, takav izbor mogao bi biti rizičan jer bi mu se uvijek moglo

prigovarati zašto je upotrijebljena određena riječ ili izraz, a ne neki drugačiji oblik. Kako bi izbjegao "opasnu" situaciju Baretić stvara trećićki, *artlang* kojem nitko ne može prigovoriti. (Žanić 2003: 228)

Trećićki postoji jer postoje stanovnici koji ga koriste i međusobno komuniciraju. U ovom slučaju Baretić je stvorio ljudsku zajednicu koja je samostalno i spontano stvorila vlastiti jezični izraz, odnosno trećićki jezik (*ibid.*).

Upitna zamjenica za neživo u nominativu glasi *coj* (što). Pod utjecajem neidentificiranih doseljenika iz nekog čakavskog lokaliteta glas *č* je depalataliziran i zamijenjen glasom *c*. To znači da je prijelaz iz standardnog oblika tekao u nekoliko faza. Prvo je depalatalizirano *ča* postalo *ca*, pa se u skladu s trećićkom fonologijom završno *a* diftongiziralo i stvorilo oblik *coa*. Na kraju se samoglasnici stapaju u jedan i zatvaranjem sloga nastaje *coj*. (Žanić 2003: 233).

Čakavizam se javlja na lokalitetima koji su polugradska ili gradska naselja – od Istre (Volosko, Lovran, Ika, Kastav) preko podvelebitskog pojasa (Rab, Bakar, Pag) do srenjodalmatinskih otoka i kopna (Hvar, Komiža, Sutivan, Trogir). Trećić nije ni polugradsko ni gradsko naselje, već malen i prometno izoliran otok. Stoga nije moguće da je temeljni govor bio čakavski pa da je kasnije postao djelomično čakaviziran (*ibid.*).

Trećićki je bio i u doticaju s talijanskim jezikom, ali otok na otoku nije bilo trajno naseljeno talijanskim stanovništvom:

Meni je jasno da je ovako vama bolje, s tom Fandejšom i svim australskim potreštinama koje vam švercaju Talijani, ali i vi morate znati da sam ja ovamo došao provesti zakon, jedan obični, banalni zakon koji ne smeta nikome drugome u Hrvatskoj osim vama. (Baretić 2003: 46)

Ipak postoje talijanizmi u obliku *buonarivoati*, s varijantom *benarivoati*, u funkciji pozdrava ili čestitke: *Benarivoali šur poveri!* (*Dobro došli, gospodine povjereniče!*) ili *Benarivoali noa Tretjitj* (*Dobro došli na Trećić!*), ili *Buonarivoala voan Sežebnja!* (*Na dobro vam došao Sveti Euzebije!*) (Žanić 2003: 234)

Buonariovati i *benarivati*, naravno, ne postoje u talijanskom jeziku. Talijani se pozdravljaju s *bon*, *buon* ili *ben* kao prvim dijelom složenice te ih ne miješaju. S *bon* ili *buon* postoji pozdrav *Buon giorno!* te jednako oblikovani pozdrav poput *Buona sera*, *Buona fortuna*,

Buon viaggio... S *ben* postoje pozdravi *Benarrivato* i *Benvenuto* (*Dobro došao*), *Benalzato* (*Dobro ustao*) i *Bentornato* kao dobrodošlica nakon povratka (Žanić 2003: 234).

Buonariovati i *benarivati* oblici su koje Trećićani koriste kao oblik pozdrava, ali postoji razlika u tome kad će koristiti jedan oblik, a kad drugi. *Benarivoali* upotrebljavaju kao način pozdravljanja onih koji na otok dolaze izvana, a *buonarivoali* koriste za pozdrav pripadnika svoje zajednice (*ibid.*).

- *Benarivoali, sur poveri – spremno mu uzvrati jedan od njih, a drugi zaklimaju.*

- *Benarivoali noa Tretjitj, uvi stoun tir, uvu lakrimu oj kamika!*

Iako nije razumio previše, iz tona je shvatio da je posrijedi bila kurtoazna dobrodošlica. (Baretić 2003: 20)

Buonarivoala voan Sežebinja! (Baretić 2003: 88)

Proces je u skladu sa sociolingvističkom zakonitošću da se osoba koja pripada nekoj govornoj zajednici odlikuje ne samo poznavanjem jezika, nego i znanjem o tome što treba reći, koja jezična sredstva odabrati kako bi jednima omogućila, a drugima onemogućila razumijevanje poruke. (Žanić 2003: 235)

Što znači da jezikom Trećićani označavaju svoj identitet te stvaraju podjelu na *mi* i *oni*. Razlog raspodjele nema negativne konotacije jer za izoliranu zajednicu dolazak nekog izvana predstavlja velik događaj, upravo zato što im je takva osoba (primjerice Siniša) dodir s vanjskim svijetom.

Zato ga je potrebno ritualizirati, institucionalizirati, dakle stvoriti jezično-komunikacijski mehanizam koji će identificirati neku situaciju kao kontakt s izvanjskim istodobno funkcionirati prema unutra, kao potvrda homogenosti zajednice. "Trećićki je jezik kao društveni fenomen jer stvarna okolina jezika je društvo koje se služi njime kao jednim od mogućih kodova; on funkcionira samo kad povezuje govornike među sobom i s njihovom društvenom i prirodnom okolinom" (Žanić 2003: 235). Što znači da trećićki nije ustaljena struktura, već dinamičan proces koji uključuje i kontekst. Onaj tko nije s otoka teško će znati takva pravila te će Trećićanima biti lakše otkriti „uljeza“ (Žanić 2003: 234-235).

Komparativ se na otoku tvori nastavkom *-ej-*, pa tako nastaju *glasneji*, (*noj*)*kuceje* (*kuco* – mirno) i *strongeji* (*strong* 'snažan, jak'). U pridjevima se može uočiti leksičko podrijetlo slavenskog, odnosno hrvatskog jezika, talijanskog jezika i australskog varijeteta engleskog jezika (Žanić 2003: 235).

U trećićkom ekavski odraz praslavenskoga jata (ě) ne javlja samo u osnovi riječi, primjerice sosed (susjed) ili vavek (uvijek), nego i u nastavcima. Tako se u tvorbi komparativa od praslavenskoga -ěji u nastavku dobivaju oblici kakve poznaju kajkavci, te staroštokavski šokački govori, primjerice noveji, bogateji, mudreji oko Vinkovaca i u slavonskoj Podravini, kao i čakavski ekavci na Cresu, sjevernom dijelu Lošinja i u istočnoj i središnjoj Istri. (Žanić 2003: 236)

Otokom dominiraju dva grebena koje stanovnici nazivaju Parvi ili Prinji Mur i Ftutori Mur, u čemu se može prepoznati latinsko *mūrus* (zid). Neobično je što *mur* nije doživio fonološku adaptaciju kakva je drugdje pravilo, tj. prelazak latinskog dugog *u* u dugo *i*, te nastavka *mîr*, u množini *mîri* (zidovi). Istočnojadranska otočna toponimija obiluje takvim fonetskim promjenama: greben Mir u uvali Telaščici na Dugom otoku, mjesto Mirišće na Pašmanu, selo Mirca na Braču, polje Mirje na Hvaru, Mirje na Korčuli (Žanić 2003: 237).

Na Trećiću postoje samo dva prezimena. Prezime Smeraldići podrijetlom dolazi iz izvedenice srednjovjekovnog latinskog *esmaraldus* ili *esmeraldus*, koji se javlja oko 1300. godine ili iz ranijeg, pučkolatinskog oblika *smaraldus*, što znači 'smaragd'. S obzirom na to da u knjizi nije specificirano o kakvom je smaragdu riječ, podrijetlo može značiti da je na otoku postojalo pravo nalazište smaragda, ali naziv može biti i metaforičan, u smislu da more pri zalazu sunca daje zelenkast odsjaj (Žanić 2003: 238).

Kvasinožići su došljaci koji su, prelazeći more, *skvasili*, *smočili noge*, ili su se, dok se nisu izvještali, za ribarenje stalno prevrtali i padali u more. Postoji i druga varijanta, a to je da su Kvasinožići, bojeći se izlaska na more, ribu lovili stojeći u plićaku, sve dok im noge ne bi pomodrine i otekle, *kvasale* (u prenesenom značenju 'debljati, otjecati') (*ibid.*).

Trećićki ima izrazito bogat samoglasnički inventar, posebice dvoglase (diftonge) u svim kombinacijama: *pensuoš*, *nuovi*, *vloas*, *žiena*, *trieboali*... Inspiracija iza toga krije se u činjenici da neki, posebno otočki, govori vrve samoglasnicima te da se dugi samoglasnici mogu ostvariti i kao dvoglasni u raznolikim kombinacijama: dugo *ē* kao *ie* (*grien* u Žminju, također i na Trećiću), dugo *ō* kao *uo* (*brûod* u Starigradu, *nuovi* i *zuovite* na Trećiću), dugo *ā* kao *ua* (*dvuâ* u Malom Lošinja), *uo* (*duôn* u Bužeštini), *oa* (*glôad* na Šolti) ili *ao* (*glaovâ* u Svirče) (Žanić 2003: 240)

Samoglasničko *r* ostvaruje se u čakavštini najčešće s popratnim samoglasnikom *or* (*čtvortak* i *vorsi* na Hvaru zapadno od crte Zastrazišća – Poljica), *er* (*deržati* na Vrgati) ili *ar* (*parvi* i *barzo* na Silbi). Kod trećićkog je zabilježen oblik *ar* (redni broj *parvi* i prodavač s nadimkom *Barzi*) (Žanić 2003: 240).

Diftongizacija je vidljiva i u anglicizmima trećićkog jezika. *Don't be* postaje *duonbi* (umjesto *donbi*), *gasoil* postaje *goasuolja* (umjesto *gasolja* ili *gasolj*), zatim *buoliva*, gdje bi se od glagola *believe* trebalo nastati *biliva* ili *bilivija*, dakle čuvanje *i* u prvom slogu kao što je *bilivit* u zagrebačkom i općenito urbanim govorima mladih (Žanić 2003: 241).

Anglizmi se pojavljuju iz razloga što krajem 19. i početkom 20. stoljeća počinje masovno iseljavanje u prekomorske zemlje zbog propasti vinove loze. Trećićani su isto zahvaćeni te se sele u Australiju. Kao umirovljenici vraćaju se na Trećić te sa sobom donose svoju varijaciju jezika (Žanić 2003: 242).

Jedna od bitnih razlika među varijetetima engleskog jezika jest fonem /r/, odnosno njegova prisutnost ili odsutnost. Po tom se kriteriju oni dijele na rotičke i nerotičke. Rotičko *r* izgovara se u svim položajima, a u nerotičkim samo ako mu slijede samoglasnici, odnosno izostavlja se na kraju riječi i svuda gdje mu prethodi samoglasnik, a slijedi suglasnik (*ibid.*).

Rotički izgovor rasprostranjem je gotovo u cijelom SAD-u, najvećem dijelu Kanade, Irske i Škotske, te na jugozapadu Engleske, a nerotički u ostatku Engleske, Walesu, anglofonim zajednicama na Karibima, u Južnoj Africi, na Novom Zelandu i u Australiji. Zato umirovljenici koje se vraćaju na Trećić izgovoraju nerotičko *r* (*other* kao *ada*, *cancer* kao *kensa*, *understood* kao *andastud* i *number* kao *namba*), a ne rotičko kao u *ader*, *kanser*, *anderstud* i *number* (*ibid.*).

- Čekaj malo. Ta "kensa", jel je to, znači, rak? Ono, engleski, "cancer", pa je vama ispalo kensa?

- Nerado priznajem da glede engleskog jezika nisam baš najpozvaniji tumač, ali kensa na trećićanskom narječju pouzdano znači upravo rak. Karcinom. (Baretić 2003: 67)

- Žuoč uvo! – rekla je, kao da se zbog nečega ljuti na povjerenika. - Ču tis, andastud? Ic nejčaral pajnkila! (Baretić 2003: 135)

5. MOGU LI IZMIŠLJENI JEZICI OPSTATI?

Umjetnički jezici mogu se naći u svim žanrovima. Tako klingonski predstavnik znanstvene fantastike, dothraki i vilenjački jezici pripadaju fantastici, novogovor i nadsat distopiji, a trećički je pripadnik utopijsko-distopijske idile (utopija je perspektiva stanovnika otoka, dok je distopijska perspektiva svih onih koji dolaze uspostaviti vlast na otoku). Osim zastupljenosti u žanrovima, umjetnički jezici mogu biti i u poeziji (primjer pjesme *Namarië*) i prozi. Umjetnički jezik ne nalazi se isključivo u književnim djelima nego i na velikim ekranima (filmovi i tv-serije) te u videoigrama (primjer je do vazhul, jezik videoigre *Skyrim*).³⁹

Dovahzul je (zmajev glas) umjetnički jezik izmišljen za potrebe igre *Elder Scrolls V: Skyrim*. Taj jezik govorili su zmajevi i miroljubivi red sivobradih (*Greybeards*) koji žive u svetištu na planini Viski Hrothgar.⁴⁰

Alfabet do vazhula (Tablica 8) sastoji se od 34 rune. Rune su nalik tragovima zmajevih kandža koje može ostaviti na stijeni. Neki su grafemi isti kao i u engleskom jezičnom sustavu, dok su drugi kombinacija slova (poput *aa, ah, ii*).⁴¹

³⁹ *The Dragon Dictionary*: <https://www.thuum.org/dictionary.php?letter=A>

⁴⁰ *Thuum.org*: <https://www.thuum.org/learn/>

⁴¹ *About the Alphabet*: <https://www.thuum.org/learn/grammar/alphabet.php>

Tablica 8. Alphabeth dovazhula⁴²

𐌲 a [æ]	𐌳 i [i]	𐌴 p [p]	𐌵 w [w]	𐌶 ah [a]
𐌷 b [b]	𐌸 j [dʒ]	𐌹 q [X]	𐌺 x [ks]	𐌻 uu [u]
𐌼 d [d]	𐌽 k [k]	𐌾 r [r]	𐌿 y [j]	𐍀 ur [ʊər]
𐍁 e [ɛ]	𐍂 l [l]	𐍃 s [s]	𐍄 z [z]	𐍅 ir [ɪər]
𐍆 f [f]	𐍇 m [m]	𐍈 t [t]	𐍉 aa [a]	𐍊 oo [u]
𐍋 g [g]	𐍌 n [n]	𐍍 u [u]	𐍎 ei [ai]	𐍏 ey [ei]
𐍐 h [h]	𐍑 o [oo]	𐍒 v [v]	𐍓 ii [i]	

Red riječi u rečenici dovahzula jest subjekt-predikat-objekt te se kod pitanja zamjenjuje mjesto subjekta i objekta. Tako *Hi koraav dovah* (Ti vidiš zmaja.) postaje *Koraav hi dovah?* (Vidiš li zmaja?).⁴³

Autori svojim umjetničkim jezikom naglašavaju fiktivni svijet, ali i zrcale stvarnost realnog svijeta. Umjetnički jezik izmišljenom svijetu daje novu dimenziju, koju i kreatori, ali i čitatelji/gledatelji djela u kojem se umjetnički jezik pojavljuje, znaju prepoznati i cijiniti (Fimi i Higgins 2017: 27).

Umjetnički jezik nije besmislica već izgrađen jezik koji ima svoju strukturu (odabrani zvukovi, gramatika, vokabular, pismo) i pravila. Da bi ispunio svoju estetsku funkciju i učinio fiktivni svijet autentičnijim, *artlang* ne djeluje kao izolirana cjelina već je povezan sa zajednicom koja koristi taj jezik, kulturom te zajednice i percepcijom svijeta te zajednice (Fimi i Higgins 2017: 27).

⁴²*About the Alphabet*: <https://www.thuum.org/learn/grammar/alphabet.php>

⁴³*About Sentence Structure*: <https://www.thuum.org/learn/grammar/sentence-structure.php#0>

Primjerice, ratnički nomadski narod Dothraki za međusobnu komunikaciju ima svoj jezik. Usredotočeni su na osvajanja te nemaju svoje pismo i sve se prenosi govorom. Jezik određuje kakav je Dothraki kao narod. U njihovoj su kulturi veoma važni, što je vidljivo iz svakodnevne upotrebe jezika (*Anha dothrak chek* ili se *Dobro sam.* doslovno prevodi: *Jašem dobro.*). Sam naziv naroda Dothraki znači 'jahači', jedini njihov grad Vaes Dothrak znači 'grad jahača'. Hijerarhijski se dijele po jačini, snazi, a oni koji ne znaju jahati smatraju se preslabima. Oni koji ne pripadaju narodu nazivaju šetačima, što znači da sebe smatraju superiornijima jer su Dothrakiji uvijek jahači (Fimi i Higgins 2017: 27).

Kao što je već rečeno, umjetničke jezike stvara grupa ljudi ili pojedinac. Zanimljivo je kako ti jezici mogu postati hobi (za fanove umjetničkih jezika), ali i posao. Pojavom interneta s lakoćom se jezik može prenijeti *online* i tamo se dalje razrađivati. Tako postoje razne *online*-zajednice, ali i knjige, priručnici, pa čak i aplikacije (npr. *Duolingo*) gdje se može pogledati, ali i naučiti umjetnički jezik (Gobbo 2005: 44-45).

Conlanging je umjetnost stvaranja jezika, a oni koji kreiraju jezik zovu se *conlangeri*. Jedan od najpoznatijih *conlangera* jest David J. Peterson koji je izmislio dothraki. Za njega umjetnički jezik nije statična pojava, nego cijeli sustav koji ima svoje zvukove, gramatiku i vokabular te povijest i kulturu jedne zajednice. Tako dothraki opisuje kao ključni dio koji daje potpuni dojam onog što se događa (Peterson 2015: 94).

Izmišljanje jezika nije čudna pojava te postoje ljudi svugdje na svijetu koji to rade. U osnovi, *conlanging* je pojava o kojoj se tek sad govori, ali ona je postojala i prije, tako da *conglaning* nije nova pojava, već je popularizirana ulaskom u svijet popularne kulture (Gobbo 2005: 45-46).

Od jedne riječi do cijelog sustava, umjetnički jezici zanimljiva su kategorija jezika. Oni se mogu smatrati kao umjetnost sama za sebe te svatko tko je zainteresiran za stvaranje jezika, može ga osmisliti sam (Bell 2015: 160).

Umjetničke jezike teško je pobrojati jer svi koji žele mogu stvoriti svoj jezik. Sve dok postoji zanimanje za jezik, umjetnički jezik neće izumrijeti. A s obzirom na to kako su umjetnički jezici našli svoje mjesto u popularnoj kulturi i interes (zahvaljujući internetu i *online*-zajednici) koji je proizašao iz njihove pojave i razvoja, nije upitno kako će i hoće li umjetnički jezici opstati i dalje se razvijati u budućnosti (Bell 2015: 160-161).

6. ZAKLJUČAK

Pojedinac ili grupe ljudi sposobni su napraviti svoj izmišljeni jezik. Izmišljeni jezici nisu besmislice koje se pojavljuju u knjigama, filmovima i drugim medijima, već novi jezici koji imaju izgrađenu strukturu i mogu se koristiti u razne svrhe.

Zbog toga se izmišljeni jezici mogu podijeliti i u razne kategorije. Prvi poznati jezik bio je *lingua ignota* te iako nije bio sofisticiran, smatra se prvim izmišljenim jezikom upravo iz razloga što mu je vidljiva struktura.

Nakon *lingue ignote* dolaze univerzalni jezici, odnosno jezici koji bi omogućili lakšu komunikaciju ljudima. U samim počecima univerzalni jezici gradili su se više iz razloga što bi uspješan jezik dao slavu, prestiž i moć onome tko ga izumi nego što je imao primarnu komunikacijsku ulogu. Univerzalni jezici bili su neuspjeh te su bili i dio poruge u djelima poput *Gulliverova putovanja*. Kasnije univerzalni jezici prelaze u pomoćne jezike, odnosno jezik poput esperanta, kojem je svrha bila upravo pomoć u komunikaciji i sam je Zamenhof, izumitelj esperanta, rekao da je dan svima kako bi se dalje mogao razvijati.

Osim pomoćnih jezika postojali su i logički jezici, poput loglana, koji su trebali služiti kao eksperiment. Naravno, loglan se našao u sličnoj situaciji kao i univerzalni jezici, odnosno izumitelj loglana nikom nije htio dati prava na preinaku loglana te je loglan doživio istu sudbinu kao i univerzalni jezici. Naime, zamijenio ga je lojban, logički jezik kojem je glavni cilj bio stvoriti jezik očišćen svih dvosmislica.

Izmišljeni jezici našli su se i u popularnoj kulturi, a jedan od prvih koji je uspješno koristio izmišljeni jezik za stvaranje svojih djela jest J. R. Tolkien. On je prvi upotrijebio izraz *art-language* (*artlang*) ili umjetnički jezik koji označava kategoriju izmišljenih jezika u popularnoj kulturi. Njihova svrha primarno je estetska, odnosno davanje realističnih elemenata izmišljenom svijetu.

Umjetnički jezici zastupljeni su u različitim žanrovima. Klingonski, jezik izvanzemaljaca serijala *Zvjezdane staze*, pripada žanru znanstvene fantastike, dok je bliski zemaljski jezik dothraki, jezik ratnički konjanika serijala *Pjesma leda i vatre* i tv-serije *Igra prijestolja*, pripada fantastici. Iako pripadaju različitim žanrovima, klingonski i dothraki jezici su ti koji grade realističnu sliku dvaju izmišljenih naroda. Umjetnički jezici ne daju samo govor zajednice, već oblikuju samu zajednicu i njihov pogled na svijet. Umjetnički jezik omogućava

bolje upoznavanje publike, odnosno čitatelja i gledatelja određenog djela, s izmišljenim narodima.

Osim klingonskog i dothrakija, u svijetu fantastike postoje i Tolkienovi jezici. Kao što je i sam rekao, izmišljeni svijet kreirao je kako bi tamo mogao smjestiti svoje jezike. Izmišljanje jezika opisao je kao svoj "tajni porok", a njegovi jezici danas su jedni od najprepoznatljivih jezika u popularnoj kulturi.

Umjetnički jezici našli su svoje mjesto i u distopiji. S obzirom na radnju u distopijskoj fikciji, umjetnički jezici, osim obogaćivanja izmišljenog svijeta, šalju i snažne poruke o društvu samom. Primjerice, novogovor služi kao upozorenje što se može dogoditi kad se govor koristi kao oružje totalitarnog sistema, a nadsat je jezik nasilja, *slang* koji predstavlja sukob društvenih normi i supkulture mladih.

Posljednji primjer jest primjer hrvatskog umjetničkog jezika trećića. Trećićki je jezik koji predstavlja izoliranu otočnu zajednicu, njihovu percepciju svijeta i izvanjezične stvarnosti te ravnodušnost prema zakonu.

Svrha umjetničkih jezika jest obogaćivanje fiktivnog svijeta, ali on može zaživjeti zbog interesa publike. Umjetničke jezike izmišlja pojedinac ili zajednica, ali ih u život donose ljudi koje čine zajednice. S obzirom na mogućnosti interneta, jezik se lako može "prebaciti" *online* i tako biti dostupan svima koji ga žele i naučiti i mijenjati.

Budućnost umjetničkih jezika nije neizvjesna jer ih danas svatko može kreirati. Postoje razne knjige i priručnici s detaljnim uputama konstruiranja jezika, a ujedno postoji i profesija koja izmišlja jezik te se naziva *conlanging*, odnosno izumitelji jezika nazivaju se *conlangeri*.

Teško je pobrojati sve umjetničke jezike jer izumitelj može biti svatko tko je iz određenih razloga za to zainteresiran, no oni će i postojati sve dok postoje razlozi za njihovo kreiranje, učenje i, dakako, upotrebu, jer bez toga ne žive ni prirodni ni umjetni (planski) jezici, pa ni *artlang*.

Sažetak

Umjetni su jezici oni koje kreira pojedinac ili grupa i osmišljeni su s određenom svrhom. Tako se jezici kao što su esperanto, lojban ili pak sindarin smatraju umjetnim jezicima, ali su kreirani u različite svrhe i odatle i njihova klasifikacija prema kojoj je esperanto internacionalni pomoćni jezik, lojban je logički, a sindarin pak umjetnički jezik. Dakako, postoje različite skupine umjetnih jezika i granice među njima nisu sasvim jasne i strogo određene. Razlog tome jest pridavanje važnosti jednim jezicima nauštrb drugih. Umjetničke jezike prvi je, iz estetskih razloga, koncipirao Tolkien i dao im je mjesto u svom izmišljenom svijetu. Osmislio je mnoge jezike, a najpoznatiji su vilenjački jezici quenyja i sindarin. Veliku važnost pridavao je imenima, a najvažnije mu je bilo kako će jezik zvučati, što je bilo važno i u slučaju klingonskog i dothrakija koji inače zvuče kao „grubi“ i „oštri“ jezici. Naravno, osim fonetskih i fonoloških, bitni su i ostali jezični elementi, ali i način na koji jezik djeluje na izvanjezičnu stvarnost, na kulturu, odnosno kako će govornici određenog jezika percipirati izvanjezičnu stvarnost. Tako se, primjerice, Trećićani izdavaju u izoliranu zajednicu i jedinstveni sustav koji se promatra u odnosu Mi i Oni ili oni koji su Trećićani i oni koji nisu. Osim fantastike i znanstvene fantastike, umjetnički jezik prisutan je i u distopijskoj fikciji, i to kao potpuni sustav budućeg jezika koji se temelji na reduciranju i kontroliranju riječi ili pak kao slang i anti jezik koji simbolizira pripadnost kontrakulturi mladih i suprotstavljanje autoritetu. Orwellov Newspeak iz 1984. oružje je u rukama totalitarnog sustava, a nadsat u Paklenoj naranči jezik je mlade i nasilne bande te služi za prepoznavanje outsidersa i insidersa, ali i na metajezičnoj razini nastoji smanjiti utjecaj nasilja. Danas je teško prebrojati sve umjetničke jezike jer postoje brojni priručnici, knjige i online-materijali pomoću kojih svatko može kreirati svoj jezik, što znači da umjetničke jezike mogu osmisliti profesionalci ili conlangeri te amateri koje ustrojstvo nekog novog jezika zanima samo zbog vlastitog zadovoljstva. Umjetni jezici našli su svoje mjesto u popularnoj kulturi kao umjetnički jezici u knjigama, televizijskim serijama, filmovima, video-igramama itd., koji stvaraju nove realnosti fiktivnog svijeta, ali i zrcale stvarnost realnog svijeta. Umjetnički jezik, artlang, tako komunikaciji daje jednu novu dimenziju koju čitatelji ili gledatelji, ovisno o tome u kojem se mediju artlang ostvaruje, znaju prepoznati i cijeniti i s kojom se, u određenom kontekstu i s određenom svrhom, žele i identificirati.

Ključne riječi: *izmišljeni jezici, artlang, distopijska fikcija, popularna kultura, izvanjezična stvarnost*

Summary

Fictional languages are languages created by an individual or a group of people, and they are designed with a specific purpose. Languages such as Esperanto, Lojban, and even Sindarin are considered to be fictional languages, yet they are created for a different purpose. Hence, the classification of Esperanto being an international auxiliary language, Lojban being logical language, and Sindarin artistic language. There are different categories of fictional languages, and the division between them is not clearly and precisely defined. The reason is that some fictional languages are considered to be more important than the rest. Artistic languages first appeared, for aesthetic reasons, in Tolkien's works, who gave languages a place in his fictional world. Tolkien created multiple languages, but the most famous remain Elvish languages called Quenya and Sindarin. Tolkien saw the importance of names, and the most important part of language creation, to him, was the sound of the language. How the language will sound was an important factor in the creation of other fictional languages such as Klingon and Dothraki, which had to sound like "harsh" and "sharp" languages. Naturally, besides phonetical and phonological features, other important elements make a language, also the way language affects the extralinguistic reality, and culture, or how a speaker of a specific language will perceive the extralinguistic reality. For example, Trećićani separate themselves into an isolated community and a unique system which is observed through the relation of Us and Them, or those who are Trećićani and those who are not. Besides fantasy and science fiction, fictional language appears in dystopian fiction, as a complete system of future language, which is based on reduction and control of words, or it can appear as slang and anti-language that symbolizes affiliation to youth counterculture and opposition to the authority. Orwell's Newspeak from 1984. is a weapon in the hands of a totalitarian system, while Nadsat in Clockwork Orange represents a language of youth and a violent gang, which also serves as an indicator of outsiders and insiders, and on the metalinguistic level Nadsat tries to reduce the impact of violence. Nowadays it is hard to count all artistic languages because of the existence of multiple manuals, books, and online materials that help everyone who have an interest in fictional language to create one, which means artistic language can be created by a professional, known as conlanger, or amateurs who are interested in the function of language for their own pleasure. Fictional languages found their place in popular culture as artistic languages in books, tv-series, films, video games, etc., which create new realities of a fictional world and mirror the reality of the real world. Artistic language, or artlang, gives the communication a new dimension which readers or spectators, depending on the media where artlang appears, recognize, appreciate and, depending on the specific context with a specific purpose, want to identify with.

Keywords: *fictional languages, artlang, dystopian fiction, popular culture, extralinguistic reality*

LITERATURA

- Adams, Michael (2011). *From Elvish to Klingon: Exploring Invented Languages*. New York: Oxford University Press.
- Anijar, Karen (2000). *Teaching towards the 24th century: Star Trek as Social Curriculum*. New York: Falmer Press.
- Anonimus. 1992a. *Klingonski jezični institut*.
Dostupno na: <https://www.kli.org/>, pristupljeno: lipanj 2021.
- Anonimus. 1992b. *Klingon Phrases*.
Dostupno na: <https://www.kli.org/about-klingon/klingon-phrases/>, pristupljeno: srpanj 2021.
- Anonimus. 1997. *Ardalambion*.
Dostupno na: <https://folk.uib.no/hnohf/index.html>, pristupljeno: lipanj 2021.
- Anonimus. 2008. *Hrvatski savez za esperanto*.
Dostupno na: <https://www.esperanto.hr/>, pristupljeno: lipanj 2021.
- Anonimus. 2011a. *Black Mirror*.
Dostupno na: https://www.imdb.com/title/tt2085059/?ref=fn_al_tt_1, pristupljeno: srpanj 2021.
- Anonimus. 2011b. *Dothraki*. Dostupno na: <https://dothraki.com/>, pristupljeno: lipanj 2021.
- Anonimus. 2011c. *Parf Edhellen*.
Dostupno na: <https://www.elfdict.com/>, pristupljeno: srpanj 2021.
- Anonimus. 2012. *Middle-Earth Universe*.
Dostupno na: <https://www.goodreads.com/series/58083-middle-earth-universe>, pristupljeno: lipanj 2021.
- Anonimus. 2013a. *About Sentence Structure*.
Dostupno na: <https://www.thuum.org/learn/grammar/sentence-structure.php#0>, pristupljeno: srpanj 2021.
- Anonimus. 2013b. *About the Alphabet*.
Dostupno na: <https://www.thuum.org/learn/grammar/alphabet.php>, pristupljeno: srpanj 2021.
- Anonimus. 2013c. *The Dragon Language Dictionary*.
Dostupno na: <https://www.thuum.org/dictionary.php?letter=A>, pristupljeno: srpanj 2021.

- Anonimus. 2013d. *What is Dragon Language?*.
 Dostupno na: <https://www.thuum.org/learn/>, pristupljeno: srpanj 2021.
- Anonimus. 2012. *Middle-Earth Universe*.
 Dostupno na: <https://www.goodreads.com/series/58083-middle-earth-universe>,
 pristupljeno: lipanj 2021.
- Baker, Robert (1990). *Brave New World; History, Science and Dystopia*. Boston: Twayne
 Publisher.
- Baretić, Renato (2003). *Osmi povjerenik*. Zagreb: Znanje.
- Battis, Jes i Johnston, Susan (2015). *Mastering the Game of thrones: essays on George RR
 Martin's A song of ice and fire*. London: McFarland.
- Beauchamp, Gorman (1974). Future words: language and the dystopian novel. *Style*, 462-476.
- Bell, Douglas. (2015). *The Routledge Handbook of Language and Creativity*. London:
 Routledge.
- Blakemore, Steven (1984). Language and Ideology in Orwell's 1984. *Social Theory and
 Practice* 10(3), 349-356.
- Burgess, Anthony (2013). *Clockwork Orange*. London: Penguin Classics.
- Coker, Laura (2016). *Tolkien's Linguistics: The Artificial Languages of Quenya and Sindarin*.
 Dostupno na:
<https://www.ncurproceedings.org/ojs/index.php/NCUR2016/article/view/1881/1002>,
 pristupljeno: lipanj 2021.
- Coutras, Lisa (2016). *Tolkien's Theology of Beauty*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cowan, John W. (1997). *The complete Lojban language*. Fairfax, VA: The Logical Language
 Group.
- Day, David (2017). *The Heroes of Tolkien*. London: Casell.
- Drout, Michael D.C. (ed.). (2007). *Tolkien Encyclopedia: Scholarship and Critical Assessment*.
 New York-London: Routledge.
- Evans, Robert (1971). Nadsat: The Argot and Its Implications in Anthony Burgess' "A
 Clockwork Orange". *Journal of Modern Literature* 1(3), 406-410.
- Fimi, Dimitra i Higgins, Andrew (2017). *Invented Languages*. London: Routledge.
- Fowler, Roger (1979). Anti-language in Fiction. *Style* 13(3), 259-278.
- Gobbo, Federico (2005). The digital way to spread conlangs. *Language at work: language
 learning, discourse and translation studies in Internet* 1, 45-53.

- Gobbo, Federico (2019). *Tolkien and language planning: imagined words for an imaginary world*. U: Astori, Davide i Sicuri, Elisa (ur.). *Creating Worlds through Languages: Tolkien Between Philology and Conlanging*. Parma: Athenaeum Edizioni Universitarie.
- Granić, Jagoda (2005). Releksikalizacija: metaznak u antijeziku. U: Granić, Jagoda (ur.). *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*. Zagreb-Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 275-286.
- Guerrero, Luis Alfredo Velasco (2018). Orwell and the reductionism of language. *Revista de Letras*, 58(1), 133-142.
- Gymnich, Marion. (2005). Reconsidering the Linguistics of Middle-Earth: Invented Languages and Other Linguistic Features in JRR Tolkien's *The Lord of the Rings*. U: Honegger, Thomas (ur.) *Reconsidering Tolkien*. Zollikofen: Walking Tree Publishers, 7-30.
- Hill, Kenneth; Sakaquaptewa, Ekkehart i Black, Mary (1998). *Hopi Dictionary = Hopìikwa lavàytutuveni: a Hopi-English Dictionary of the Third Mesa Dialect with an English-Hopi Finder List and a Sketch of Hopi Grammar*. Arizona: University of Arizona Press.
- Hutchinson, Charlotte. 2000. *The Power of Language in Utopia/Dystopia*.
Dostupno na:
https://www.academia.edu/2612590/The_Power_of_Language_in_Utopia_Dystopia,
pristupljeno: srpanj 2021.
- IMdb. Dostupno na: <https://www.imdb.com/>, pristupljeno: srpanj 2021.
- Kellerman, Ivy (1910). *A Complete Grammar of Esperanto, the International Language*. New York: DC Heath.
- Libert, Reed Alan. 2018. *Artificial Language*. Dostupno na:
<https://oxfordre.com/linguistics/view/10.1093/acrefore/9780199384655.001.0001/acrefore-9780199384655-e-11#acrefore-9780199384655-e-11-div1-2>, pristupljeno: lipanj 2021.
- Matthews, Graham (2013). Consumerism's Endgame: Violence and Community in J.G. Ballard's Late Fiction. *Journal of Modern Literature* 36(2), 122-139.
- Meluzzi, Chiara (2019). Real Communities for Invented Languages. Dothraki and Klingon on the Web. *American Language Journal* 3(2), 16-29.
- Midgley, Ralph; Everson Michael. 2012a. *A Quick Look at Volapük*.
Dostupno na: <https://xn--volapk-7ya.com/quick-look-at-volapuk.html>, pristupljeno srpanj 2021.

- Midgley, Ralph; Everson Michael. 2012b. *A Sound Guide to Volapük*.
 Dostupno na: <https://xn--volapk-7ya.com/volapuk-vifik-01.html>, pristupljeno: srpanj 2021.
- Midgley, Ralph; Everson Michael. 2012c. *Volapük Grammatical Forms*.
 Dostupno na: <https://xn--volapk-7ya.com/foms-gramatik.html>, pristupljeno: srpanj 2021.
- Ketterer, David (1989). Margaret Atwood's "The Handmaid's Tale": A Contextual Dystopia ("La servante écarlate" de Margaret Atwood: Une dystopie contextuelle). *Science Fiction Studies* 16(2), 209-217.
- Lang, Berel (1989). 1984: Newspeak, Technology, and The Death of Language. *Soundings*, 165-177.
- Okrand, Marc (1992). *The Klingon Dictionary: The Official Guide to Klingon Words and Phrases*. New York: Pocket Books, Simon and Schuster Inc.
- Okrent, Arika. (2009). *In the land of invented languages: Esperanto rock stars, Klingon poets, Loglan lovers, and the mad dreamers who tried to build a perfect language*. New York: Random House.
- Orwell, George (2015). 1984. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Peterson, David. 2012. *Game of Thrones Linguist: How To Create a Language From Scratch*.
 Dostupno na: <https://web.archive.org/web/20130911002127/http://whatsnext.blogs.cnn.com/2012/04/06/language-creation-for-game-of-thrones/>, pristupljeno: srpanj 2021.
- Peterson, David (2015). *The art of language invention: From Horse-Lords to Dark Elves, the words behind world-building*. New York: Penguin Books.
- Post, Alfred (1890). *Comprehensive Volapük Grammar*. Mattapan: Post A.A.
- Ritter, Getty. 2015. *The Basics of Lojban*.
 Dostupno na: <https://what.happens.when.computer/2015-11-07/lojban-basics/>, pristupljeno: srpanj 2021.
- Rogers, Stephen (2011). *The Dictionary of Made-Up Languages: From Elvish to Klingon, The Anwa, Reella, Ealray, Yeht (Real) Origins of Invented Lexicons*. New York: Pocket Books, Simon and Schuster Inc.
- Sapir, Edward (1924). The grammarian and his language. *American Mercury* 1, 149-155.
- Smith, Ross (2007). *Inside Language: Linguistic and Aesthetic Theory in Tolkien*.
 Tollikofen: Walking Tree Publishers.
- Sprague, Charles (1887). *Handbook of Volapük*. New York: Office Company.

- Stria, Ida (2013). Classifications of artificial languages. *Język. Komunikacja. Informacja* VIII. 125-132.
- Suciu, Andrea i Culea, Mihaela (2020). The Semantics of Nadsat. A Study on Language and Its Functions in Defining Character – A Clockwork Orange by Anthony Burgess. *Folia Linguistica et Litteraria* X(32),171-197.
- Thuum.org. Dostupno na: <https://www.thuum.org/learn/>, pristupljeno: srpanj 2021.
- Tolkien Gateway. Dostupno na: http://tolkiengateway.net/wiki/Languages#List_of_languages, pristupljeno: srpanj 2021.
- Tolkien, John Roland Reuel (1983). *The Lord of the Rings*. London: Unwin.
- Tolkien, John Roland Reuel (2011a). *The Return of the King*. London: Harper Collins.
- Tolkien, John Roland Reuel (2011b). *The Fellowship of the Ring*. London: Harper Collins.
- Tolkien, John Roland Reuel (2013). *The Silmarillion*. London: Harper Collins.
- Tolkien, John Roland Reuel (2016). *A Secret Vice: Tolkien on Invented Languages*. London: Harper Collins.
- Vincent, Benet i Clarke, Jim (2017). The language of A Clockwork Orange: A corpus stylistic approach to Nadsat. *Language and Literature* (26)3, 247-264.
- Wardhaugh, Ronald (2010). *An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Whorf, Benjamin Lee (1965). Linguistics as an exact science. U: Carrol, John, B; Levinson, Stephen C. i Lee, Penny (ur.). *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Mass.: M.I.T. Press, 220-232.
- Zetterson, Arne (2011). *J.R.R. Tolkien's Double Worlds and Creative process: Language and Life*. New York: Palgrave Macmillan.
- Žanić, Ivo (2003). Mjesto trećičkog u povijesnom sustavu hrvatskih govora (Paralingvistički esej). U: Baretić, Renato. *Osmi povjerenik*. Zagreb: Znanje, 197-210.

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	Ivana Županović
NASLOV RADA	Izmišljeni jezici u popularnoj kulturi: artlang i distopija
VRSTA RADA	diplomski rad
ZNANSTVENO PODRUČJE	humanističke znanosti
ZNANSTVENO POLJE	filologija
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	Jagoda Granić, izv. prof. dr. sc.
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	/
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. Ivana Bojčić, v. lekt. 2. Nataša Stojan, doc. dr. sc. 3.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

- a.) u otvorenom pristupu
- b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
- c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 24. 9. 2021.

mjesto, datum

Ivana Županović

potpis studenta/ice

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Ivana Županović, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice anglistike i hrvatskog jezika i lingvističnosti, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 24. 9. 2021.

Potpis

Ivana Županović